

او ثابت نصوص دي، او فقه ددغو نصوصو او شرعی څرگندو ارشاداتو په تطبيق کې د اسلامي فکر په کارول دي.

ددغو نصوصو او مبارکو ارشاداتو په سر کې له معصوم پیغمبر ﷺ څخه هغه نص دی چې په بل کلام کې یې ساری نه لیدل کیږي او هغه د آنحضرت ﷺ قول دی چې «**إِنْ جَسَدُكَ عَلَيْكَ حَقًّا**» یعنې په یقین سره چې جسم دې پر تا حق لري (متفق علیه له عبداللہ بن عمرو څخه). وروسته له هغو چې اسلام انساني حقوق تثبیت کړل څوارلس پېړۍ وروسته دنړۍ خلکو وکړای شول دبشر د حقوقو نړیواله اعلامیه صادره کړي. خو دجسم او جسد په باب یې لاتر اوسه هم کومه اعلامیه نده صادره کړې چې جسم پر خپل خاوند حق لري، چې دلورې په وخت کې ورته خواړه ورکړي، دستریا او ستوما نتیا په وخت کې باید راحت ورکي او داذیت او ناروغۍ له عواملو څخه یې په تنظیف او وقایه کې پاملرنه وکړي. که په ناروغۍ اخته شونو تداوي او معالجه یې کړي، او له توان څخه لوړ کار ته یې مجبور نکړي. هغه څه چې وویل شول هر یو یې واجبي حق دی، چې داسلام له نظره دنورو حقوقو په وړاندې که څه هم دالله (ج) له حقوقو څخه وي، اهمال او له یاده ایستل یې جائز ندي.

ددغو نصوصو ډیر مهم چې دروغتیا په فقه کې ورڅخه استفاده کوو هغه دالرحمن په سوري کې د لوی خدای (ج) دغه فرمایش دی چې:

﴿وَوَضَعَ الْمِيزَانَ :

أَنْ لَا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ !

وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ

وَلَا تَخْسِرُوا الْمِيزَانَ﴾ (الرحمن: ۷-۹)

یعنې عدل او تله یې مقرر کړه ترڅو په تله کې تجاوز ونکړی، وزن په انصاف سره وسنجوی او په تلو کې نقصان ونکړی.

دغه جامع آیات دداسې میزان او عدل په باب خبرې کوي چې لوی خدای دتولو کائناتو په طبیعت او دهغو له جملې څخه دانسان په طبیعت کې ایښی دی. او هغه توازن

ته پام راگرځوی چې په ټولو شیانو کې دنظم او انتظام سبب دی. او څرگندوي چې په هغه کې هر ډول اخلاص یعنې افراط او تفریط یا زیاتن او کمښت، دغه میزان او توازن ګډوډوي او سړی له ناوړه پای سره نښې مخامخ کوي. لکه چې فرمایلي یې دي: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ﴾ (یونس: ۲۳) یعنې ای خلکو ستاسو د تیري او سرکشی نتیجه پخپله تاسو ته در ګرځي.

عربي مسلمان طبیب ډیر دمخه پدې واقعیت پوهیدلی او دروغتیا په ډګر کې یې تطبیق کړی دی. هغه دا توازن **د اعتدال** په نامه یاد کړی دی. دغه مشهور طبیب علی بن عباس زر کاله دمخه دخپل «کامل الصناعه» په نامه کتاب د دوهم ټوک په دریم مخ کې په لنډه توګه ویلي دي چې:

«روغتیا د بدن اعتدال دی»

ابن سینا هم دنن څخه زر کاله دمخه ددې توازن د دینامیکیت تعبیر په خپل کتاب «قانون» کې داسې کړی دی:

«هغه اعتدال چې دانسان په فطرت کې اغېرل شوی دی
د دوو حدونو - افراط او تفریط - ترمنځ حالت دی».

په اعتدال کې ددې **روغتیا یې توازن** د ساتلو لپاره له خلل څخه یې د ژغورنې، او اختلال په صورت کې د اعتدال لوري ته دهغه دبیرته راستنولو لپاره (که چیرې دا تعبیر صحیح وي)، لازمه ده چې انسان **روغتیا یې استعداد** ولري. له ابن عمر (رض) څخه دبڅارۍ په روایت حدیث «**وخذ من صحتک لمرضک**» یعنې له خپلې روغتیا څخه خپلې ناروغۍ ته سپما وکړه، همدې ټکي ته اشاره کوي.

دغه روغتیا یې استعداد یا وړتیا کله د ښې تغذیې په معنی، کله هم د ښه مقاومت د وړتیا دلرلو په معنی، او احياناً هم پر جسم باندې درسیدلو فشارونو او دسختو تکلیفونو په مقابل کې درواني آرامۍ لرلو په معنی ده، او حقیقت هم همدا دی چې هر اړخیز روغتیا یې استعداد او وړتیا دا ټول په ځان کې راتولوي.

*

دروغتيا د فقهې له فصلونو څخه دغه فصل چې بيان مې کړ، نن دنړۍ په روغتيايي سازمان کې د پېړۍ له اکتشافاتو څخه بلل کېږي او دروغتيا په باب له دوو اړخونو څخه بحث کېږي.

روغتيايي بيلانس (Health Balance) او روغتيايي استعداد يا وړتيا (Health Potential). دروغتيايي بيلانس په اعتدال کې ساتنې ته روغتيا ساتنه يا حفظ الصحة (Health Protection) او دروغتيايي وړتيا د زياتولو لپاره لارو چارو ته دروغتيا تقويه (Health Promotion) وايي. د همدې دوه وړو اړخونو په چوکاټ کې نړيوال روغتيايي سازمان فقط پنځوس کاله دمخه دروغتيا تعريف داسې اعلام کړ:

«**روغتيا عبارت ده له بشپړې جسمي، نفسي او اجتماعي سلامتي او عافيت مندي څخه، يوازې د ناروغۍ او ناتواني نشتوالي ته روغتيا نه ويل کېږي.**»

دا خبره هغه حديث را په يادوي چې پيغمبر ﷺ وفرمايل «**وسلو الله المعافاة فانه ما أوتي أحد بعد اليقين خيراً من معافاة**» يعنې له خداى څخه روغتيا او سلامتي وغواړئ ځکه چې له ايمان نه پس هېچا ته تر روغتيا او سلامتي غوره شئ ندی ورکړ شوی. (دا بن ماحه په روايت له ابې بکر (رض) څخه).

دروغتيا په باب دنړيوالې روغتيايي ادارې تعريف د پام وړ وگرځيد ځکه چې مخکې به طبيبانو هغه د بيمارۍ نشتوالی تعريفاوه، لکه چې ځنې ژوند هم د مرگ يا مړينې نشتوالی بولي. دلويديځ پوهان دروانې پېړۍ تر لمړۍ نيمايي پورې دهغه څه څخه چې د عربي اسلامي تمدن طبيبانو په سلگونو کلونو مخکې ويلي و، غافله او بي خبره وو. ابن رشد چې اسلامي فقيه او طبيب و دنن څخه اته سوه کاله مخکې دروغتيا په هکله داسې ويلي و:

«**دا په بدن کې هغه حالت دی چې دهغه په وسيله بدن غمري پخپل طبيعت سره يو عمل سرته رسوي او يا ديوه فعل څخه منفعل او اغيزمن کېږي چې طبيعي ده**» (الکليات ص ۳۱).

دغه راز علي ابن عباس زر کاله مخکې پخپل کتاب «کامل الصناعه» دروغتيا تعريف داسې کړيدئ:

«روغتيا د بدن هماغه حالت دئ چې دهغه په وسيله

افعال پخپله طبيعي مجرا کې سرته رسيري»

(کامل الصناعه ج ۲ ص ۳).

ابن النفيس پخپل کتاب «موجز الطب ص ۳۸» کې اووه سوه کاله مخکې روغتيا داسې تعبير کړې:

«په بدن کې هغه حالت دئ چې دهغه په موجوديت سره

اړونده فعلونه پخپل ذات کې صحيح وي او ناروغي يې

ضد حالت دئ»

پدې ډول روغتيا د طبي پوهانو په نزد اصل او اساس دئ، او ناروغي دهغه ضد صورت. هغوی دا حقيقت د لوی خدای (ج) لدې ارشاد اتو څخه ترلاسه کړئ ؤ چې:

﴿خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ﴾ (انفطار: ۷) يعنې الله ته خلق کړې بيا يې جوړ او سم کړې او اعتدال يې درکړ؛ ﴿خَلَقَ فَسَوَّى﴾ (الاعلى: ۲) يعنې پيدا يې کړ، سم يې کړ او سالم يې وگرځاؤ؛ ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَن تَقْوِيمٍ﴾ (التين: ۴) يعنې په تحقيق سره چې انسان مو په ډير ښه صورت او اعتدال سره پيدا کړ؛ او ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا﴾ (الشمس: ۷) يعنې په انساني ناطقه نفس او هغه ذات باندې سوگند چې هغه ته يې اعتدال او سلامتيا ورکړه.

پدې تعريف کې د پام وړ مسئله، د بشپړې روغتيا او سلامتۍ ويل دي، نه يوازې روغتيا. په عربي ژبه کې د معافه کلمه چې دروغتيا په معنى ده له (عفو) څخه مشتق شوې چې په اصل کې په برترۍ او زياتوالي باندې دلالت کوي او عفو د هر شي ډير ښه، ډير غوره او ډير زيات دئ. او دا هماغه روغتيا او سلامتې ده چې مونږ يې له هره حېثه انسان ته غواړو، هم د بدن او نفس له پلوه او هم د ټولنيز حالت او روحي کيفيت له پلوه.

روغتيا نعمت دئ

اسلام روغتيا دستر نعمت په توگه پيژني چې لوی خدای (ج) خپلو بنده گانو ته ارزاني کړئ، بلکه تر ايمان وروسته ډیر ستر نعمت بلل کيږي. لکه څنگه چې پيغمبر ﷺ فرمايلي دي: **«نعمتان مغبون فيهما كثير من الناس: الصحة والفراغ»** يعنې دوه نعمته دي چې گڼ شمير خلک پکښې غوليدلي او دهغو حق يې ندئ ادا کړئ: يو روغتيا او بل فارغ وخت. (دبخاری او نورو په روايت له ابن عباس څخه). ابن ماجه له ابی بکر (رض) څخه يو بل حديث روايت کړئ چې: **«هيچاته له ايمان نه وروسته تر روغتيا غوره شئ ندئ ورکړ شوی»**. او دا هغه نعمت دئ چې له يوې خوا يې بايد شکر اداء شي او له بله پلوه ئې بايد ساتنه وشي.

روغتيا او سلامتني د لوی خدای (ج) په وړاندې ستر مسئوليت دئ. لکه څنگه چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي: **«إن أول ما يحاسب به العبد يوم القيامة أن يقال له: ألم أصح لك جسمك وأروك من الماء البارد؟»** يعنې دقيات په ورځ به په لمړي حساب کتاب کې چې له بنده څخه اخستل کيږي ويل کيږي: آيا تا ته مو روغتيا نه وه درکړې، آيا ته مې په يخو او بونه وی سیرابه کړئ؟ (دترمذي ابن حبان، حاکم او نورو په روايت). همدارنگه فرمايي: **«قيامت په ورځ د بنی آدم قدمونو لا له خايه حرکت نه وي کړئ چې دهغه نه دڅلورو څيزونو پوښتنه کيږي: له عمر څخه يې چې په څه کې يې تیر کړ، له علم څخه يې چې پرې يې څه وکړه، له مال څخه يې چې له کومه ځايه يې په لاس راوړ او په څه کې يې ولگاوه او له بدن څخه يې چې په څه کې يې استهلاك کړ»** (دترمذي په روايت له ابی بکره اسلمي څخه او ويلي يې دي چې دا حسن حديث دئ).

لډې امله پر مسلمان واجب ده چې ددې نعمت ساتنه او پالنه وکړي او دنا مناسب په کارولو له امله يې دا خلل سبب نشي، او که نه نو لوی خدای (ج) به يې دعمل مطابق جزاء ورکړي او دا جزاء دسنت الله موافق ده چې بدلون نه مومي، لکه چې فرمايلي يې دي: ﴿وَمَنْ يَبْدُلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ (البقره: ۲۱۱) او ﴿ذَلِكَ بَأْنِ اللَّهِ لَمْ يَكْ مُغَيِّرًا نِعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ﴾ (انفال: ۵۳) يعنې چا چې دخدای (ج) نعمت له تر لاسه کولو وروسته بل ډول کړ، بې له شکه چې لوی خدای دسخت عذاب لرونکی دئ او دا کار ددې لپاره دئ چې يقيناً خدای (ج) بل ډول نه گرځوي هغه نعمت چې يو قوم ته يې ورکړيدئ، تر هغو پورې چې هغوی هغه شي ته چې په خپل وجود کې يې لري تغير ورکړي.

خو ددې نعمت ساتنه دروغتيا په مراقبت او دهغه ديقاً او بهبود په عواملو باندې دعمل کولو له ليارې تر سره کيږي. پس هر هغه څه چې طبيبان او دمسلك خاوندان يې دروغتيا دساتنې لپاره يادوي، مسلمانانو ته په هغو باندې عمل کول له همدې مبدأ څخه لازم گرځي. سربيره پردې دالله (ج) په کتاب او دهغه درسول ﷺ په سنتو کې زياتې لارښوونې بيان شوي، چې دجسم دروغتيا ساتنې لارې چارې په عامه توگه، او دهر غړي دروغتيا ساتنه په جلا جلا توگه بيان شوي دي.

ددې تعليماتو او لارښوونو په باب زيات مثالونه شته چې دهغو له جملې څخه دغونې په ډول يادونه کوو: **اودس**، چې اسلام پر انسان فرض کړيدئ او هم په ډيرو مناسبتونو کې دهغه تکرار ته هڅونه شوې، لکه څنگه چې پيغمبر ﷺ فرمايلي دي: **«مفتاح الصلاة الطهور»** يعنې دلمانځه کيلې طهارت دئ (دا بن ماجه او ترمذی په روايت له علي (رض څخه). دترمذی په روايت له جابر څخه ويل شوي دي چې: **«دلمانځه کيلې اودس دئ»**. پيغمبر ﷺ به دهر لمانځه لپاره اودس کاوه (دترمذی په روايت له انس ابن مالک څخه). آنحضرت ﷺ فرمايلي دي: **«لا يحافظ على الوضوء إلا مؤمن»** يعنې په اودس باندې مداومت نکوي مگر مومن شخص. (دا بن ماجه په روايت له شويان څخه). او بيا فرمايې: **«الوضوء شرط الإيمان»** يعنې اودس نيم ايمان دئ. (دترمذی په روايت له ابی مالک اشعري

خه). د جنب شخص لپاره مستحب ده چې د خوراک او یا بیدیدو دارادې په صورت کې اودس وکړي. لکه څنگه چې له رسول کریم ﷺ خه پوښتنه وشوه چې آیا انسان جنوب بیده شي، وځوري او یا وڅښي؟ آنحضرت ﷺ وفرمایل: **«نعم! إذا توضأ وضوءه للصلاة»** یعنې هوکې! خو چې اودس وکړي لکه لمانځه ته یې چې کوي (د اېن ماجه په روایت له جابرین عبدالله خه)، دغه راز له خپلې میرمنې سره **د جماع له تکرارولو نه مخکې اودس مستحب دی** (دمسلم او اېن ماجه په روایت له ابی سعید خه)، همدارنگه: **«کله چې غواړی د خوب لپاره بستر ته ولاړشی نو اودس وکړی»** (متفق علیه له براء بن عاذب خه)، او د قهر او غضب په وخت کې، وروسته له غیبت کولو خه، جومات ته دننوتلو، آذان کولو، خطبې لوستلو، د کبرونو د زیارت کولو او د قرآن کریم د تلاوت په مقصدونو او همدارنگه دمړي د غسل ورکولو او تماس کولو نه پس، هم اودس کول مستحب دي.

بل شی چې روغتیا تضمینوي هغه غسل دی چې هغه د الله تعالی (ج) پدی قول سره په جنب باندې فرض ده **﴿وَأِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا﴾** (المائدة: ۶) یعنې که جنوب وی نو ځان ښه پاک کړی. لوی خدای (ج) فرمایلي دي: **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا﴾** (النساء: ۴۳) یعنې ای هغو کسانو چې ایمان مو راوړی، دنشې په حالت کې لمانځه ته مه نژدې کیږی ترڅو پوه شی په هغه څه چې وایي، او نه هم د جنابت په حالت کې، مگر چې د لپارې تیریدونکي یاست، تر هغو چې غسل وکړی. پیغمبر علیه الصلاة والسلام خپل امتیان د یو مناسبتونو له امله غسل کولو ته هڅولي دي، لکه څنگه چې په اونۍ کې یې یو ځل غسل سنت کړی دی او د جمعې دورځې د غسل په هکله یې داسې فرمایلي دي: **«حق الله علی کل مسلم أن یغتسل فی کل سبعة أيام: یغسل رأسه وجسده»** یعنې په اونۍ کې یو وار غسل کول پر هر مسلمان دخدای (ج) حق دي چې خپل سر او بدن وویښي (متفق علیه له ابی هریره خه). او بیا فرمایي: **«من أتى الجمعة فیهغتسل»** یعنې څوک چې د جمعې لمانځه ته راځي باید غسل وکړي (متفق علیه له ابن عمر خه). دغه راز دخرونو لپاره، د حج او عمرې د احرام لپاره، داستسقاء او کسوف

لمنخونو دادا کولو لپاره، مړي ته له غسل ورکولو نه پس، داعتكاف په وخت کې او همدارنگه د بدن د بوی د بل ډول کیدو په صورت کې او عام مجلس ته دراتلو دمخه غسل کول مستحب دي.

طهارت یوازې په عمومي نظافت پورې منحصر نه بلکې دغڼې غړو نظافت په ځانگړي ډول هم لازم گرځولی شویدی. د مثال په ډول **د لاسونو وینځل**؛ رسول الله ﷺ فرمایلي دي: **«إِذَا ارَادَ أَنْ يَأْكُلَ غَسَلَ يَدَيْهِ»** یعنې کله موچې دخورلو اراده وي نو لاسونه وویځئ (د ابن ماجه په روایت له ابی هریره څخه). **د نوکانو اخستل**، پدې هکله رسول الله ﷺ فرمایي: **«خمس من الفطرة: الحتان، والاستحدا، وتقليم الأظفار وتنف الإبط وقص الشارب»** یعنې پنځه څیزونه فطرت دي: ختنه کول، د نامه لاندې وینتانو کلول، نوکان اخستل، د تخرگونو دووینتانو شکول او د بریتانو لټول (متفق علیه له ابی هریره څخه). **د پنبو د نظافت په هکله** یې فرمایلي دي چې **«داوداسه په وخت کې دی د پنبو د گوتو منځونه په څچې گوته خلال شي»** (د ابو داود په روایت له المستورد بن شداد څخه). او فرمایلي یې دي: **«وای دهغه چا په حال چې له اوداسه وروسته یې د پنبو شاوچه پاته شي»** (د ابو داود په روایت له عبدالله بن عمرو څخه).

پدې لړ کې ډیر مهم کار چې اسلام دهغه په باب ټینگار کړی او تأکیدی لارښوونه یې کړې هغه دخولي روغتیا ساتنه ده. پیغمبر ﷺ په اوداسه کې مضمضه کول سنت گرځولي (د ابو داود په روایت له لقیط ابن صبره څخه). همدارنگه فرمایي: **«مضمضوا من البن فان له دسماً»** یعنې کله موچې شیدې وخوړې، نو باید مضمضه وکړی ځکه چې په هغو کې غوړ ده (د ابو داود او ابن ماجه په روایت له ابن عباس څخه). د اوریو او غاښونو په پاکۍ او مسواک وهل یې زیات ټینگار کړی او فرمایي: **«نظفوا لثایتکم من الطعام وتستنوا {تسوکوا}»** یعنې خپلې اوړۍ له خوړو څخه پاکې کړۍ او مسواک ووهۍ (د حکم ترمذی په روایت له عبدالله بن بشر المازنی څخه). د مسواک وهل په هکله یې فرمایلي **«مطهرة للنفم مرضاة للرب»** یعنې مسواک وهل دخولې د پاکۍ او دلوی خدای درضايت سبب گرځي (د نسائی او ابن خزیمه په روایت له بی بی عایشې (رض) څخه). په بل حدیث کې یې فرمایلي دي:

«لولا أن أشق على أمتي لأمرتهم بالسواك مع كل صلاة» یعنې که زما په امتیانو باندې مشقت نه وای امر به یې کړئ و چې له هر لمانځه مخکې، مسواک استعمال کړي (متفق علیه له ابی هریره څخه). په بل روایت کې مسواک وهل په هر اوداسه کې ویل شوي دي.

پدې مبارکو احادیثو سره چې د حدیثو په معتبره کتابونو کې روایت شوي، څرگندېږي چې د مسواک د استعمالولو هدف په هر لمانځه کې، مقصد له هر اوداسه څخه دی، نه دا چې ځنې خلک لمانځه ته دولاړې په حالت کې مسواک استعمالوي او په نتیجه کې پرته له دې چې د غاښونو څیرې په خوله کې خورې او بیا یې تیرې کړي، بل کوم کار نه کوي.

د رسول کریم ﷺ فعل د آنحضرت د گفتار او مقصد ډیر روښانه بیانوونکی دی. له ابن عباس څخه ابن ماجه روایت کړی چې حضرت رسول الله ﷺ به هر شپه دوه رکعته لمونځ کاوه او بیا به یې مسواک واهه. دغه راز پیغمبر ﷺ به به شپه وه یا ورځ کله به چې له خوږه راپاڅید نو له اوداسه نه مخکې به یې مسواک استعمالاوه (د ابوداود په روایت له بی عایشی (رض) څخه). آنحضرت ﷺ به چې کله خپل کور ته ننوت نو په مسواک وهلو به یې پیل کاوه (د مسلم په روایت له بی بی عایشی (رض) څخه). کله به چې د شپې له خوږه راپاڅید نو خپله خوله به یې په مسواک پاکوله (متفق علیه له بی بی حذیفې څخه).

د مسواک په استعمال کې روژه لرونکي هم مستثنی ندي لکه څنگه چې طبراني له عبدالرحمن بن غنم څخه روایت کړی چې ویی ویل: له معاذ بن جبل څخه می وپوښتل چې آیا په داسې حال کې چې روژه ولرو مسواک استعمال کړو؟ ویی ویل: هو! پوښتنه می وکړه: دورځی په څه مهال کې؟ ویی ویل: سهار او بیگاه. ومې ویل خلک یې مکروه بولي چې پیغمبر ﷺ فرمایلي دي «د روژه لرونکي شخص دخولې بوی بد لیدل ډیر ښه دي د خدای په نزد د مشکو له بوی څخه» ویی ویل سبحان الله هغه ته یې د مسواک دوهلو امر کړی او نه یې دي فرمایلي چې خپلې خولې په قصدي توگه بدبویه کړی، پدې کار کې خیر نه بلکې شر دی. (له حافظ څخه په تلخیص کې).

د روغتیا ساتنې بل عامل د غوړونو نظافت او پاک ساتل دي. له ابن عباس څخه

د ابن ماجه په روايت په صحيح حديث کې راغلي چې حضرت پيغمبر ﷺ خپل غوږونه په سبابه گوتو باندې مسح کړل او دواړه غټې گوتې يې دغوږونو له شا سره وموښلې او پدې ډول يې دغوږونو دننه او بهر برخې مسح کړې. همدارنگه به يې **دسترگو په پاکۍ** تينگار کاوه او دسترگو کوڅونه به يې موښل (د ابن ماجه په روايت له ابی امامه څخه). حضرت رسول اکرم ﷺ **د پوزې په پاکۍ** کې زيار ايسته او فرمايلي يې دي: «**کله چې اودس کړۍ او به په پوزه کش کړۍ او بيا يې بيرته سوځ کړۍ**» (دمسلم په روايت له ابی هريره څخه). ابن ماجه او ترمذي له سلمه ابن قيس څخه روايت کوي چې پيغمبر ﷺ فرمايلي: «**إذا توضأت فانتشر**» يعنې داوداسه په وخت کې خپله پوزه سوځ کړۍ. **د ويښتانو دنظافت** په هکله يې فرمايلي دي «**هرچا چې دسر ويښتان پرې ايښی وي بايد دهغو درناوی وکړي**». (د ابو داود په روايت). د تشاو د کو د مخرجونو او تناسلي غړو دنظافت په هکله يې توصيه کړې او فرمايلي يې دي: «**إذا تغوط احدکم فليتمسح ثلاث مرات**» يعنې هرکله چې څوک قضای حاجت وکړي، بايد درې ځلي دنجاست دوتلو ځای پاک کړي (د ابن حزم په روايت له محمد بن عبدالله بن مسلم څخه). انس ابن مالک وايي: کله به چې پيغمبر عليه الصلاة والسلام قضای حاجت کاوه نو ما به داستنجا لپاره او به حاضرولې. (متفق عليه). آن بي بي عايشې (رض) مسلمانو ښځوته د تعليم ورکولو په وخت وويل: «**خپلو خاوندانوته وواياست چې په اوبو باندې استنجا وکړي**». زه هغوی ته ددې خبرې په کولو شرميرم ځکه چې پيغمبر ﷺ همداسې کول (د ترمذي په روايت له بي بي عايشې څخه) لدې سربيره دنظافت په اړوند نورې لارښوونې هم شته.

*

دلوی خدای (ج) له مهمو نعمتونو څخه چې نفسي او جنسي روغتيا تضمينوي او د ټولنې د جوړښت د اساس په توگه د کورنۍ بنسټ ده، هغه ازدواج يا واده دئ چې لوی خدای عزوجل هغه دخپل قدرت او نعمت په گڼ شمير آيتونو کې ياد کړيدي. دنحل دسورې په ۷۲ آيت کې يې فرمايلي: ﴿وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا﴾ يعنې لوی خدای ستاسو له خپل جنس څخه، تاسو ته جوړه پيدا کړه. د آلروم دسورې په

سريزه

د ډاکټر حسين عبدالرزاق جزايري

دنړيوالې روغتيايي ادارې دختيځې مديترانې

لپاره دسيمه ايز دفتر مدير

ليکنه

لډې حقيقت څخه هيڅوک انکار نه کوي چې روغتيا او سلامتيا دڅښتن تعالی (ج) له ډيرو غوره نعمتونو څخه ده او داسلام له نظره تر ايمان وروسته ډير ستر نعمت بلل کيږي. دا ځکه چې دخدای پيغمبر ﷺ فرمايلي دي چې: «**ما أوتي أحد بعد اليقين خيراً من معافاة**» يعنې هيڅاته له ايمان څخه وروسته تر روغتيا او سلامتيا غوره شئ ندی ورکړ شوی.

برسيره پردي، دلته يو بل نعمت شته چې انسان ډير لږ دهغه مننه او شکر په اداء کوي، او هغه داده چې دتقدير او لارښوونو خالق او مالک خپل بنده گان ددواړه کونينو (دنيا او آخرت) دخير لوري ته رهنمايي کوي؛ هغه لوري ته چې په هغې کې انساني گټې او ښيگټې نغښتي او دانسان د نفس، عقل او نسل دساتنې وسيله ده. له همدې کبله قرآني آيتونه او نبوي احاديث دروغتيا ساتنې گڼ شمير اساسات احتوا کوي. هغه اساسات چې دوگړي دروغتيا، سلامتيا او توازن ساتندويه او ددې آسانه شريعت په نصوصو کې داسې خواره واره راغلي چې دحيرانتيا سبب کيږي چې ولی دروغتيا او سلامتيا په اړوند نصوص لکه نورې موضوعگانې په مستقلة توگه راټول شوي او تدوين

۲۱ آیت کپی فرمایي: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً﴾ يعني دلوی خدای عزوجل قدرت له ننښو څخه یوه داده چې تاسو ته یې ستاسو له خپل جنسه جوړې پیدا کړي چې له هغو سره آرامي ومومی، او ستاسو ترمنځ یې مینه او محبت او مهرباني پیدا کړه. په بل ځای کې فرمایي: ﴿خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾ (النساء: ۱) يعني تاسو یې هست کړي له یوه شخص او هست یې کړه له هغه څخه دهغه جوړه (جفت). ازدواج د پیغمبرانو (عليهم السلام) طریقه ده لکه څنگه چې لوی خدای (ج) فرمایلي دي: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً﴾ (الرعد: ۳۸) يعني په تحقیق سره چې مخکې له تا څخه مو هم پیغمبران استولي او هغو ته مو جوړې (میرمنې) او اولادونه ورپه برخه کړي. د اسلام پیغمبر ﷺ په هغه امر کړئ او ورته یې هڅونه کړې لکه چې فرمایي «النکاح من سنتی فمن لم يعمل بسنتی فلیس منی» يعني نکاح او واده کول زما سنت دي هر څوک چې د دې سنتو پیروي ونکړي زما ندی. (د ابن ماجه په روایت له بی بی عایشې (رض) څخه). او هم یې فرمایلي دي: «وَأَزْوَاجُ النِّسَاءِ فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي» يعني زه د ښځو سره ازدواج کوم هر څوک چې لدې څخه لیري والی اوسر غړونه وکړي زما ندی (دمسلم په روایت له انس ابن مالک څخه). رسول کریم ﷺ ځوانان ته په خطاب کې وفرمایلي: «ای ځوانانو! هر څوک له تاسو څخه چې د واده کولو توان (جسمي او مادي) ولري نو باید چې واده وکړي» (د ابن ماجه په روایت له ابن مسعود څخه). د واده له ترک کولو څخه یې منع کړې او داسې فرمایي: «لَمْ أَوْمرَ بِالرَّهْبَانِيَّةِ» يعني زه په رهبانیت مکلف نه یم (د دارمي په روایت له سعد بن ابی وقاص څخه).

اسلام د ازدواج او واده په مقررولو کې یوازې د یوې فردې او شخصي وجیبي په توګه اکتفاء نده کړې، بلکې هغه یې ټولنیزه وجیبه او د ټولنې مسئولیت هم بللی دی. لکه چې (الله ج) ټولنې ته په خطاب کې فرمایي: ﴿وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ﴾ (النور: ۳۲) يعني هغو چې واده ندی کړئ په واده یې کړی. حال دا چې مجرد کسان یې عفت او پاک منی ته رابللي او فرمایي: ﴿وَلَيْسَتَعَفِيفُ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمْ

اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ﴿النور: ۳۳﴾ یعنی هغه چې د واده توان نلري بايد چې خپل عفت او پاک لمنی وساتي ترڅو لوی خدای (ج) هغوی له خپل فضله غني وگرځوي. اسلام ازدواج او واده ته دومره پاملرنه او په هغو ټينگار ځکه کوي چې نه ازدواج، دلوی فساد ليار گڼي. دا حقيقت لدې نبوي حديث څخه ښه را څرگنديږي: «که چيرې داسې خواستگار تاسو ته راغی چې له ديانته او امانت داری څخه يې راضي اوسئ، نو ورته ښځه په نکاح ورکړئ، که مو داسې ونکړل، نو لوی فساد او فتنه به د ځمکې پر مخ رابرسیره شي» (د ابن ماجه په روايت له ابی هريره څخه).

اسلام دغه داهمیت نه ډکه موضوع تصادف ته نه ورسپاري، بلکې ددې معاملې د برياليتوب لپاره؛ بدني، نفسي، رواني، ټولنيز او جنسي تضمینونه هم په پام کې نیسي. اسلام په جوړه یا میرمن کې لاندې صفتونه چې په حديث شريف کې بيان شوي مشخص کوي: «ښځه د څلورو څيزونو په سبب په نکاح منل کېږي: د دیندارۍ او ديانته په سبب، د نسب او اعتبار په سبب، د مال او شتمنۍ په سبب او د ښايست او ښکلا په سبب. ته بايد هڅه وکړې چې د ديانته ښځې په پیدا کولو بريالی شي» (متفق عليه له ابی هريره څخه). دغه ارشادات د نسب، مال او جمال شأن او ارزښت نه کموي، خو په هغه مهم شرط ټينگار کوي چې پرته له هغو نور شيان شأن او ارزښت نلري. په مسلمنه توگه دغه مهم او حیثیت لرونکې شرط دینداري ده. سربيره پر دغو حدیثونو یو بل حديث هم شته چې دوه ضروري برخې لري. لدې دوو څخه یو یې سازش، آرامي، مهرباني او حلاله جنسي گټه اخستنه تضمینوي، او بله برخه یې د بشر د بقا او پایښت تضمینونکې ده؛ چې دا دواړه د ازدواج مقاصد او اهداف دي. او دا هماغه د پیغمبر ﷺ حديث دی چې فرمایلي یې دي: «تَزَوُّجُوا الْوَدُودَ الْوَلُودَ» یعنی له داسې ښځې سره واده وکړئ چې خوښوونکې او زیروونکې وي. (د ترمذي په روايت له معقل بن یسار څخه).

د واده د برياليتوب له تضمینونو څخه یو دا دی چې اسلام د غوښتنې وړ ښځې کتلو ته اجازه ورکوي او لازم یې بولي، او د غیابي انتخاب پلوي نده او نه یې خوښوي؛ لکه څنګه چې رسول الله ﷺ فرمایي: «که چيرې له تاسو څخه څوک غواړي ښځه وکړي نو د

امکان په صورت کې باید هغه ښځه وويني» (د ابو داود په روايت له جابر څخه)، او په بل حديث کې له مغیره ابن شعبه څخه د ترمذي، نسائي او ابن ماجه په روايت دئ چې: «هغه ښځې ته چې غواړي واده ورسره وکړي وگوره چې داستاسو دواړو ترمنځ د محبت او سازگاري د پيدا کيدو لپاره ښه کار دئ.

دغه راز اسلام د اتر غيبوي چې د زوجينو (خاوند او ميرمنې) عمر او کلونه سره نژدې وي. کله چې ابی بکر او عمر (رض) هر يوه د بې بی فاطمې سره واده کولو غوښتنه وکړه، نو حضرت پيغمبر ﷺ وفرمايل: فاطمه کوچنۍ ده، خو کله چې حضرت علی (رض) دغه غوښتنه وکړه، له هغه سره يې نکاح کړه (د نسائي په روايت له بریده څخه). د تضمینونو له جملې څخه بل ضمانت نسل او اولاد دئ ځکه چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي «تَخَيَّرُوا لِنُطْفِئُكُمْ» يعنې دخپلې نطفې لپاره ښه او نیک انتخاب وکړي (د ابن ماجه، دارقطني او حاکم په روايت له بې بی عايشې (رض) څخه). دغه انتخاب او خوښونه دوخت په تيريدو او بدلون سره، بدلون مومي. ځکه د تضمین په هره وسيله کې دنوو طبي معاینو په شمول ښه انتخاب په کار دئ.

له جنسي پلوه د ازدواج د کاميابی بل تضمین دادئ چې اسلام حلال جنسي عمل بد نه بولي بلکه هغه د نیک پاداش وړ عمل يوه برخه بلل کيږي، لکه څنگه چې پيغمبر ﷺ فرمايي: «له خپلې ميرمنې سره جماع کول صدقه ده». وپوښتل شول ای د خدای (ج) پيغمبره! له مونږ څخه که يو دخپل شهوت عمل سر ته رسوي اجر تر لاسه کولای شي؟ وېې فرمايل: «که خپل شهوت په حرامه توگه په کار وي گناهگار يږي او که حلال يې مصرفوي اجر مومي». (د مسلم په روايت له ابی ذر څخه).

اسلام توصيه کوي چې له جماع څخه مخکې بايد په ملاطفت او د شهوت په پارولو لاس پورې کړای شي. پيغمبر ﷺ فرمايي: «له تاسو څخه هيڅ يو بايد دا وېې په څير ځان په ښځه وانچوي او بايد قاصد مو تر منځ وي». وپوښتل شول چې قاصد څه ته وايي؟ وېې فرمايل «ښکلول او خبرې» (د دېلمي په روايت په مسند الفردوس کتاب کې). همدارنگه يې هرې يوې ښځې او مېړه ته امر کړی چې د مقابل لوري قضای شهوت (ارضاء) ته انتظار

وباسي (دابويعلی او صنعانی په روایت له انس (رض) څخه). ددې ترڅنګ د لوی خدای (ج) دا ارشاد دی چې: ﴿وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ (البقره: ۲۲۸) یعنې ښځې په خپلو میړونو باندې هماغسې حق لري چې میړونه یې پر ښځو لري.

اسلام د حیض په وخت کې جماع حرامه کړېده لکه چې فرمایلي یې دي: ﴿فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ﴾ (البقره: ۲۲۲) یعنې د ښځو سره د حیض په وخت کې جماع مه کوی. د ښځې او میړه ترمنځ یې د جماع هر ډول حالات او وضعیت پدې شرط چې په فرج کې وي مباح ګرځولي دي. الله (ج) فرمایي: ﴿نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ﴾ (البقره: ۲۲۳) یعنې میرمنې مو ستاسو کروندې دي هر ډول چې غواړئ پخپلو کروندو کې ورشئ. حضرت پیغمبر ﷺ فرمایي «لَا تَأْتُوا النِّسَاءَ فِي أَدْبَارِهِنَّ» یعنې د ښځې په مقعد کې قضای شهوت مه کوی.

*

د روغتیا د تقویې او پیاوړتیا بل عامل **په خواړه دي**.

● د پاکو او حلالو خوړو تر لاسه کول او له ناوړه خوړو څخه ډډه کول ستاسو د سلامتی ضمانت بلل کيږي او الله (ج) فرمایلي دي: ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ (البقره: ۱۷۲) یعنې وخورئ هغه پاک او حلال شیان چې تاسو ته مو روزي ګرځولي او یا ﴿كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا﴾ (البقره: ۱۶۸) یعنې وخورئ په ځمکه کې هغه څه چې حلال او پاک دي. لوی خدای (ج) دخپل پیغمبر په وصف کې فرمایلي: ﴿وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ﴾ (الاعراف: ۱۵۷) یعنې او پر هغو باندې ناولتیاوې حراموي.

● اسلام د شریعت له اجازې پرته له پاکو خوړو څخه ډډه کول د روغتیا منافي عمل بولي او دې کار ته اجازه نه ورکوي. مهربانه خدای (ج) فرمایي: ﴿لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ﴾ (المائدة: ۸۷) یعنې هغه پاکیزه شیان چې تاسو ته خدای (ج) حلال ګرځولي په ځان مه حراموئ.

- صحي خواړه عبارت دي له متوازنو خوړو څخه تر څو هغه عدل او نظم چې الله پاک په هر شي کې په پام کې نیولی، تحقق ومومي او تثبیت شي چې بیان یې د الرحمن سوري په ۷-۹ آیتونو کې راغلې داسې چې:

﴿وَوَضَعَ الْمِيزَانَ :

أَنْ لَا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ !

وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ

وَلَا تَخْسِرُوا الْمِيزَانَ﴾

- متوازن خواړه لمړی د کمیت او اندازې له پلوه. په خوراک کې زیاتنې دروغتیا لپاره مضر ده ځکه په مستقیمه توګه د بد هضمی سبب کیږي او په غیر مستقیمه توګه د زیاتو خوړو په ناروغیو اخته کیږي لکه د شکري ناروغي، د وینې د فشار ناروغي، د زړه او مازغو د شریانو ناروغي چې د سکتې یا زړه د دریدو او فلج سبب کیږي. پدې ډول سره معده په حقیقت کې د ناروغیو د کوربه ځانته غوره کوي. په خوړو کې دغه اسراف د اسلامي تعلیماتو خلاف ده، لکه څنګه چې الله (ج) فرمایي: ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ﴾ (طه: ۸۱) یعنې وخورئ له هغو پاکو څیزونو څخه چې ستاسو روزي مو ګرځولې، خو زیاتنې پکښې مه کوئ. حضرت پیغمبر ﷺ فرمایلي دي «انسان د ګ نکر لوبښ له ګیلې څه بدتر - انسان ته څو کوچنی مری چې دهغه د ژوند لپاره ورته اړتیا ده بس دي. که چیرې نفس پرې غلبه وکړي نو له دریو نه یوه برخه دې - خوړو، یوه برخه دې د شېبک او بله دریمه برخه دې د تنفس لپاره پرېږدي.» (دترمذي په روایت له معدی کرب څخه). په بل حدیث کې له جابر څخه د مسلم په روایت فرمایي: «د یوه تن خواړه - دوه تنوته، د دوو تنو خواړه - څلورو تنوته او د څلورو تنو خواړه - اته تنوته بس دي.»

- صحي خواړه د محتوي او کیفیت له پلوه هم باید متوازن وي ځکه هر ډول خوراکي مواد چې الله سبحانه و تعالی د جسماني اړتیا د رفع کولو لپاره خپلو بنده ګانو ته عنایت

کړی دي، احتوا کوي لکه پروتینونه، غوړ، نشايستوي مواد، مالګې، ویتامینونه او نور هغه شیان چې لوی خدای (ج) د النحل په سورې کې چې د النعم (نعمتونو) په سورې مشهوره شوې یاد کړيدي. الله پاک (ج) د څارويو د غوښې په باب داسې فرمایلي دي: ﴿وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا : لَكُمْ فِيهَا دَفٌّ وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ (النحل: ٥) یعنې او تاسو ته یې څاروي پېدا کړل او په هغو کې ستاسو د بدن د تودولو لپاره ګټې دي او هغه خوری. همدارنګه فرمایي: ﴿وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا﴾ (النحل: ١٤) یعنې لوی خدای هغه ذات دی چې سمندر یې ستاسو په تسخیر کې درکړ ترڅو له هغه څخه تازه غوښه وخورئ. د نباتي خوړو په هکله فرمایي: ﴿يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ﴾ (النحل: ١١) یعنې داوبو په وسیله مو تاسو ته غلې دانې، زيتون، خرما، انگور او هر ډول میوې شنې او زرغونې کړې. د شیدو په هکله فرمایي: ﴿تُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ﴾ (النحل: ٦٦) یعنې څښو په تاسو هغه څه چې د څارويو په ګېډو کې دخوشایو او وینې ترمنځ وي - خالصې شیدې، چې د څښونکو لپاره له مزې او خوند څخه ډکې دي. د شاتو په باب فرمایي: ﴿يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلَفٌ أَلْوَانُهُ : فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ﴾ (النحل: ٦٩) یعنې د شاتو دمچې له ګېډې څخه څښونکي مواد په ډول ډول رنگونو راوځي او په هغو کې د خلکو لپاره شفا ده. د حج د سوري په ٣٦ آيت کې يې فرمايلي دي: ﴿وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ، لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ﴾ یعنې د قرباني اوبښ مو وگرځاوه د خدای د دين له نښو څخه، تاسو ته په هغه کې خیر او ښيګڼې دي. د الانعام د سوري په ١٤١ آيت کې فرمایي: ﴿كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ﴾ یعنې وخورئ دهغو میوې، کله چې میوې وکړي. او دیس سورې په ٤٣ آيت کې يې داسې فرمايلي دي: ﴿وَأُخْرِجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ﴾ یعنې راو مو ایستل له ځمکې څخه غلې دانې چې هغه خوړل کيږي.

● اسلام بشپړو خوړو ته ترجیح ورکوي د مثال په ډول سبوس لرونکي اوږه پر چاڼ شوو اوږو بنډه بولي. دابن ماجه په روايت له ام ايمن څخه په يوه حديث شريف کې راغلي چې ام ايمن وايي کله مې چې اوږه چاڼ کړل او پيغمبر ﷺ ته مې ډوډۍ پخه کړه، آنحضرت ﷺ وويل دا څه دي؟ ورته مې وويل دا هغه خواړه دي چې زمونږ په سيمه کې يې جوړوي نو ما هم په همدې ډول تاسو ته ډوډۍ جوړه کړه. آنحضرت عليه الصلاة والسلام وفرمايل: «هغه بيرته له سبوس سره يوځای او بيا يې له سره پخه کړه.» دغه کامله يا بشپړه خواړه دجسم دروغتيا لپاره ضروري ویتها مينونه ساتي، د کولو حرکت نور مالوي او بالاخره انسان له قبضيت او د کولو له سرطان څخه ژغوري.

● دروغتيا يې قواعدو په جمله کې يو هم د لاسونو مينغل مخکې له خوړلو څخه دي، ترڅو چې خواړه په مضره شيانو باندې له ککړوالي څخه پاک او معده ددې مضرو موادو له امله له بغاوت او التهاب څخه خوندي وساتل شي. حضرت پيغمبر ﷺ به کله چې دخوړلو نيت کاوه نو لاسونه به يې وينځل (د نسا يې په روايت له بې بې عايشې څخه).

● بله روغتيا يې قاعده له ککړوالي څخه دخوړو او څښاک خوندي ساتنه ده. اسلام دخوړو په پوښلو امر کوي. رسول اکرم ﷺ فرمايي: «د خوړو دلوبې سر پټ کړی» (د ابن ماجه په روايت له جابر څخه) او د امام بخاري په روايت له جابر څخه راغلي چې «خواړه او څښاک پټ وساتی». همدا راز حضرت پيغمبر ﷺ فرمايي: «هيڅوخت بايد څوک له تاسو څخه په ولاړو او بوکې بولي ونکړي» (د ابن ماجه په روايت له ابې هريره څخه) او هم يې منع کړه چې «څوک د غسل په غاى کې تشې ونکړي» (د ترمذي په روايت له عبدالله بن مغفل څخه). حضرت پيغمبر ﷺ فرمايلي دي: «اتقوا اللعين» يعنې دلعت له دوه وو سببونو څخه ډډه وکړی، وپوښتل شول هغه دوه سببونه کوم کوم دي؟ پيغمبر ﷺ وفرمايل «الذى يتغلى (يتغوط) فى طريق الناس وفى ظلمهم» يعنې دخلکو په ليارو کې ډکې بولي کول او په سيورو کې ډکې بولي کول (د مسلم په

روایت له ابی هریره څخه). او په هغه حدیث کې چې ابو داود له معاذ بن جبل څخه روایت کړی درې سببه دلعت بشودل شوي دي چې دریم یې د ډکویولو کول داویو اخستلو په ځای (گودر) کې دي. دا واقعیت له چا څخه پټه ندی چې داویو د شاوخوا ځایونو ککړول په بولو او په هغو کې موجودو مکروبوونو سره، د ناروغیو دخپریدو اساسي لارې چارې جوړوي او په غیر مستقیمه توګه په دغو اویو باندې د سببو او میوو د کړوندو دخړوبیدو له امله دغه خوراکي مواد هم ککړیږي. په سیورو کې د ډکودنه کولو په اړوند یوه باریکه خبره داده چې هغه څه چې په سیوري کې دي لمړیې نشي پاکولی، نو لدې کبله دغوشان ځایونو کې د ناوړتیاوو اچول د جراثیمو د تکثیر او ودې سبب ګرځي.

*

داویو د شاوخوا ځایونو او عامه لیارو د ککړولو نهی د سیمې داوسیدونکو د سلامتۍ او روغتیا ساتنې په مقصد د اسلامي تعلیماتو یوه برخه ده. د اسلام پیغمبر ﷺ فرمایي: «د عامه لارې له سر څخه د اذیت کوونکو موادو لیرې کول صدقه ده.» (ابوداود په روایت له ابی ذر څخه). او هم یې ویلي دي: «زما د اُمت په اوږد کارونه راته راوړاندې کړای شول، دهغو دینو او ورکارونو په جمله کې له لارو څخه د اذیت وړ شیانو لیرې کول دي.» (دمسلم په روایت له ابی هریره څخه). همداراز یې اعلام کړل چې: «ایمان شو او یا شاخې یا څانګې لري... او تر ټولو ادنی شاخه یې دخلکو له لیارو څخه د آزار او اذیت لیرې کول دي.» (دمسلم په روایت له ابی هریره څخه).

لوی خدای (ج) دخپل مجید کتاب په خوږڅو کې د ځمکې پر مخ له فساد څخه خلک منع کړي. د ژوند د چا پیريال تباهي او فساد هم د ځمکې پر مخ د فساد یوه برخه بلل کیږي بلکې له ټولو زیات په ذهن کې راځي. الله (ج) فرمایي: ﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ﴾ (البقره: ۶۰) یعنې دخدای له ارزاني شوې روزي څخه وخوړئ او وڅښئ او د ځمکې پر مخ تباهاکاري او فساد مه کوئ. او بیا یې وفرمایي: ﴿وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ﴾ (الاعراف: ۸۵) یعنې په ځمکه کې فساد مه

کوی او همدارنگه ﴿وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ﴾ (القصص: ۷۷) یعنی دځمکې پرمخ تباهي او فساد مه غواړی. تولو پیغمبرانو عليهم الصلاة والسلام خپل امتیان په ځمکه کې له وړانکارۍ او فساد څخه منع کړيدي.

لوی خدای (ج) له داسې فساد څخه چې دځمکې په مخ دبوټو او څارویو دله منځه وړلو سبب کیږي په خاص ډول یادونه کړیده ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ .. وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ؛ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ﴾ (البقره: ۲۰۵) یعنی په خلکو کې داسې کسان شته چې گفتار یې ددنیا د ژوند په باب ستا د تعجب سبب گرځي او هغه څه چې په زړه کې لری، خدای (ج) شاهد گرځوي په داسې حال کې چې دوی له ډیرو سرسختو دښمنانو څخه دي او کله چې مخ واړوي (له تا څخه ولاړ شي) نو هڅه کوي چې په ځمکه کې فساد وکړي کړوندي او څاروي تباہ کړي، او لوی خدای شرارت او فساد نه خوښوي. امام ابن حزم په خپل کتاب «المحلی» کې په همدې آیت باندې په استدلال سره وایي: «له وښو څخه دڅارویو منع کول او یا دهغو دخریدو او اوبو څښلو او یا دمیه لرونکو ونواو کړوندو نه خړوبول چې دهغوی دتباهي او هلاکت سبب گرځي، دقرآنی نص مطابق په ځمکه کې فساد او دنسل او کښت هلاکت دی او لوی خدای دا کار نه خوښوي».

پیغمبر علیه الصلاة والسلام خپل امت کرکيلې اوزراعت ته چې د نباتي ثروت دزیاتوالي او دچاپیریال د هوا دښه کیدو سبب گرځي، تشویقوي لکه څنگه چې ویلي یې دي: «که چیرې مسلمان نیالگي کښینوي او په کرکيلې لاس پورې کړي چې له هغه څخه انسان یا حیوان یا بل کوم موجود څه وخوري، دا دده لپاره صدقه بلل کیږي.» (دمسلم په روایت له جابر څخه). همداراز یې فرمایلي دي: «هر هغه څوک چې شاړه او بیکاره ځمکه ژوندي او آباده کړي هغه ځمکه دې دهمده وي.» (ترمذي په روایت له جابر څخه).

حضرت پیغمبر ﷺ له سخت ضرورت پرته د ونوو هل (چپه کول) په کلکه سره منع کړي او ویلي یې دي: «هر څوک چې د سلرونه ووهي، لوی خدای به دهغه سر دسیغلوړ وړ

وگرځوي. « (دابوداوود په روايت له عبدالله بن حبشي څخه) .

حضرت پيغمبر ﷺ لمړئ شخص ؤ چې داسې سيمې يې په نښه يا وټاکلې چې د ونو وهل او د څارويو ښکار پکښې منع ؤ. مدينه منوره يې دولس ميله په دولس ميله کې تر دغه شان حمايت لاندې ساحه وټاکله چې ونې يې دې نه وهل کيږي مگر هغه نرۍ لښتې چې اوبښان پرې وهل کيږي (دابوداوود په روايت له عدي بن زيد څخه) . او هم يې ويلې دي چې **«په مدينه کې دې په څارويو غرض نکيږي او ونې دې نه وهل کيږي مگر هغه چې داوبښ وابه وي.»** (دابوداوود په روايت له علي څخه) . آنحضرت ﷺ اعلام وکړ چې: **«ما دمدينې ددوو غونډيو ترمنځ سيمه حرام وگرځوله پدې ډول چې ستري اغزي لرونکې ونې دې نه وهل کيږي او څاروي يې دې نه ښکار کيږي.»** (دامام احمد په روايت له سعد بن ابی وقاص څخه) . همدارنگه يې په طايف کې دوځ تاوه تر حمايې لاندې راوستله او په هغه سيمه کې يې ښکار او داغزي لرونکو ونو وهل حرام وگرځول (دابوداوود په روايت له زبير (رض) .

*

دروغتيا ساتنې او دهغه د پياوړتيا له وسيلو څخه يو هم د بدن دهر غړي حق ورکول دي لکه څنگه چې رسول اکرم ﷺ فرمايلي دي: **«په يقين سره چې ستا دواړه سترگي پرتا حق لري.»** (متفق عليه له عبدالله بن عمرو څخه) . پدې باب چې انسان له خپل توان څخه زيات وجود ته تکليف ورنکړي دا حديث شريف دئ چې **«عليکم بما تطيقون»** يعنې تاسو دخپل توان په اندازه مسئوليت لری. (متفق عليه له بی عايشې څخه) . دروغتيا د پياوړتيا له اسبابو څخه د جسم پياوړتيا ده په تيره بيا په مناسب چلند او بدني روزنې سره . پدې اړوند رسول الله ﷺ فرمايلي دي: **«إن الجسدک علیک حقاً»** يعنې په تحقيق سره چې ستا جسد پرتا حق لري. (دمسلم په روايت له عبدالله بن عمرو څخه) ، **«المؤمن القوى خير من المؤمن الضعيف»** يعنې له کمزوري مسلمان څخه غښتلی مسلمان غوره دئ. (دمسلم په روايت له ابی هريره څخه) ، **«أحرص علی ما ينفعک»** يعنې په هغه څه کې چې درته گټه رسوي حريص اوسۍ. (دمسلم او ابن ماجه په روايت له ابی هريره څخه) .

*

شوي ندي، ترڅو دهغو له تفصيلي دلائلو څخه د شرعي عملي احكامو داستنباط لاري چاري انسان ته آسانه شوې وي.

په يقين سره چې محترم ورور ډاکټر محمد هېثم خياط هڅه او هاند کړي ترڅو دروغتيايي مسئلو د فقهي په برخه کې دکفايي فرض دادا کولو لپاره قيام وکړي. نو له همدې امله يې د طبي علومو د اسلامي سازمان کريمانه بلنه منلې او د «فقه الصحه» په نامه مطالب يې برابر او هغه يې د اسلامي طب په څلورم کنفرانس کې چې په ۱۴۰۵ هـ.ق (۱۹۸۴ م) کال کې په کراچي کې جوړ شوی و وړاندې کړل، چې د همدې کنفرانس په څانگه کې خپرونه کې د اسلامي سازمان لخوا نشر ته سپارل شوي دي.

د عامه گټې اخستنې په مقصد مو لازمه وگڼله چې دغه وينا دروغتيايي لارښوونو په لړ کې خپره شي، په تيره بيا وروسته له هغه چې ليکونکي په دغې وينا کې له غرأ شريعت څخه يو شمير نصوص د توان په اندازه ورزيات او نور لازم تشریحات يې هم پکښې راوستل. ليکونکي هڅه کړې ترڅو د هغه په غنا کې له صحيحو احاديثو او يا کم له کمه له حسنو احاديثو څخه استفاده وکړي.

ددې مطلب دوړاندې کولو په پای کې، دلوی خدای (ج) له دربار څخه هيله کوم چې دغه رساله د گټورې پوهې په جمله کې حساب او لوستونکو ته يې همت ورکړي چې پر هغو روغتيايي قواعدو چې له شرعي نصوصو څخه اخستل شوي دي پابند شي. ليکونکي ته ددې رسالې د فصلونو بيا ليکنه آسانه وگرځوي چې د لازياتو روغتيايي تفصيلاتو په لرلو سره د يو بشپړ، گټور او ارزښتناک اثر په توگه رامنځ ته شي. انشاء الله و تعالی.

لوی خدای (ج) مهربانه او مددگار دی.

حسين جزائري

په پای کې یادونه کېږي چې دروغتیا ساتنې (حفظ الصحنی) د پیاوړتیا د ټولو وسیلو او لارو چارو په وړاندې، ددې نعمت د بل ډول کولو په باب سخت خبرداری ورکړي شوي دي چې انسان به دهغه په بدل کې دروند تاوان ورکړي او دغه حدیث شریف په ډیره روښانه توګه په هغه دلالت کوي چې:

فاحش عمل په یوه قوم کې به یې پردې ډول نه څرګندېږي مګر دا چې طاعون ناروغي او هغه دردونه چې دهغو په تیر شوو کې نه وو، ددوی په منع کې نه وي خپره شوي. (د ابن ماجه او ابونعیم په روایت له عبدالله بن عمرو څخه). یا په بل عبارت که چیرې فحشاً په څرګنده توګه په یوه قوم کې رواج پیدا کوي، لوی خدای (ج) هغوی په طاعون او نورو داسې ناروغيو چې په تیر شوو کې یې نه و، اخته کوي. لوی خدای (ج) فواحش په غوڅه توګه حرام کړي او فرمایلي یې دي: ﴿وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطْنَ﴾ (الانعام: ۱۵۱) یعنې او فواحشوته مه نژدې کېږئ نه په څرګنده او نه په پټه. او بیا یې فرمایلي دي: ﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطْنَ وَالْإِثْمَ﴾ (الاعراف: ۳۳) یعنې وواياست (ای پیغمبره) چې لوی خدای فواحش حرام کړي څرګندوي او که پټ، او گناه یې منع کړېده.

لاَ ضَرَرَ وَلَا ضَارَ

يعني نه ضرر رسول جواز لري او نه د ضرر خواب په ضرر

دغه يوازنی جامع عبارت هغه حديث شريف دی چې دارقطني له ابی سعيد خدری څخه روايت کړيدی او په نورو عبارتونو کې هم پری ټينگار شوی لکه در رسول کریم ﷺ دا احوال: «ملعون دئ هغه څوک چې مسلمان ته ضرر ورسوي.» (دترمذي په روايت له ابوبکر (رض) څخه)، «هر څوک چې يو مسلمان ته زيان ورسوي، خدای (ج) به بېرته ده ته زيان ورسوي.» (دترمذي په روايت له ابی صرمه څخه).

ښايي د لا ضرر ولا ضرار ډير ښه تفسير به هغه وي چې خدای بخښلي رشيد رضا (رح) د مائدي سوري په تفسير کې ليکلي دي چې: د فردي ضرر ليرې کول او د مشترک ضرر رفع کول دي او له همدې ځايه څخه د مفاصدو د دفع کولو او د مصالحو د ساتنې قاعده د شرعي نصوصو د مقاصدو په رعايت سره رامنځ ته شويده.

د ضرر تحريم په کتاب الله کې بيان شويدي. دلوی خدای (ج) پدې قول چې: ﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ﴾ (الاعراف: ۳۳) يعني ووايه (ای پيغمبره) چې الله څرگند او پټ فواحش حرام گرځولي، او گناه يې منع کړيده. د الانعام سوري په ۱۲۰ آيت کې فرمايي ﴿وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ﴾ يعني ترک کړی پټې او ښکاره گناوې. همداراز الله پاک د شزاېو او قمار په هکله فرمايي: ﴿فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَّفْعِهِمَا﴾ (البقره: ۲۱۹) يعني په دواړو کې خلکو ته ستره گناه او گټه ده خو گناه يې له گټې څخه زياته او ستره ده. پدې مبارک آيت کې الله (ج) گناه د نفعې يا گټې نقض کوونکې گرځولي ده. نو گناه ضرر دی او لکه څنگه چې وينو د ضرر حرامو البې د قرآن کریم په نص سره ثابت شويدي.

مسلمان ته روانده چې ځان زيانمن يا متضرر کړي يا په دوه اړخيزه ضرر لاس پورې کړي او دا په قرآن کریم کې په زياتو ځايونو کې ليدل کيږي. اوس بايد ووينو چې دغه اصل په روغتيا پورې اړوند چارو کې په څه ډول تطابق مومي.

۱- ځان ته ضرر رسول

دا عمل حرام دى ځکه چې الله رب العزت فرمايي: ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ﴾ (انعام: ۲۹) يعنې اومه وژنې خپل ځانونه. دالبقرې سوري په ۱۹۵ آيت کې بيا داسې فرمايي: ﴿وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾ يعنې ځانونه پخپل لاس په هلاکت کې مه اچوئ. او پيغمبر ﷺ دا قول چې «لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ». نوروانده چې مسلمان شخص ځان له ضرر او خطر سره مخامخ کړي لکه دناروغيو خطر ونه او نور زيان ونه. ځکه چې پيغمبر عليه الصلاة والسلام فرمايي: «مسلمان ته نه ښايي چې ځان خوار کړي» ويوښتل شول چې څنگه ځان خواروي؟ آنحضرت وفرمايل: «په داسې کار لاس پورې کوي چې توان يې نلري» (ترمذي، ابن ماجه او امام احمد په روايت له حذيفي څخه). له ناروغيو او کړاوونو سره انسان هله مخامخ کيږي چې يا خو دهغو له سببونو سره نژدېوالى پيدا کړي، يا په ځان ساتنه کې له هغو څخه، بې پروايي وکړي او يا هم خپلې روغتيا او سلامتيا ته پاملرنه ونکړي. اسلام په ټولو دغو برخو کې گټورې او اغيزمنې لارښوونې او تعليمات لري او پر مسلمان يې لازم کړيدي چې:

● دهغه څه سره چې دده روغ رمت وژندانه ته گټور وي، بشپړه علاقمندي ولري لکه ښه خواړه، په خوراک او څښاک کې اعتدال، روغتيا ته په گټورو سپورتونو لاس پورې کول، د استراحت او دحالاتو درعايت له ليارې د بدن او غړو حقوق اداء کول او نور.

دپيغمبر ﷺ په دې اقوالو عمل وکړي چې: «أحرص على ما ينفعك» يعنې په هغه څه کې چې درته گټه رسوي حريص اوسئ» (دمسلم او ابن ماجه په روايت له ابى هريره څخه): «وخذ من صحتك لمرضك» يعنې له خپلې روغتيا څخه خپلې ناروغۍ ته ذخيره وکړه (دبخاري په روايت له ابن عمر څخه): «ما اطعمت نفسك فهو لك صدقه» يعنې هغه څه چې په خوړو يې مصرف کړي درته صدقه شميرل کيږي (دبخاري په روايت له مقدم بن

معدي کرب خځه) ... «**إِنَّ لِنَفْسِكَ عَلَيْكَ حَقًّا**» په يقين سره ستا نفس پر تاحق لري (د بخاري په روايت له وهب ابن عبدالله خځه)؛ «**إِنَّ لِحَسَدِكَ عَلَيْكَ حَقًّا ... وَإِنَّ لِعَيْنِيكَ عَلَيْكَ حَقًّا**» په يقين سره ستا جسم ... او ستا سترگې پر تاحق لري. (متفق عليه له عبدالله بن عمرو خځه).

● دنارو غيو خځه دوقايې په غرض لازمه ده ترڅو له ټولو وسيلو او له هغو جملې له بديو او ناوړتوب خځه بايد ډډه وشي، ځکه چې داسلام پيغمبر ﷺ فرمايلي دي: «**يَتَوَقَّ الشَّرَّ يَوْقَهُ**» يعنې هر څوک چې له بديو خځه ډډه وکړي محفوظ پاته کيږي. (د خطيب په تاريخ کې له ابی هريره خځه).

د تدبيرونو پدې لړۍ کې د بيماريو له منابعو او وسيلو خځه ليرې والی او ډډه کول هم شامل دي لکه د زنا، لواطت او نورو فحشاوو خځه ډډه کول لکه چې متعال خدای فرمايي: ﴿وَلَا تَقْرُبُوا الزُّنَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا﴾ (الاسراء: ۳۲) يعنې او زنا ته مه نژدې کيږئ چې په يقين سره فحش فعل او ناوړې لار ده. او هم ﴿وَلَا تَقْرُبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطْنَ﴾ (الانعام: ۱۵۱) او دغه راز دلوی خدای دا قول ﴿إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ .. بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ﴾ (الاعراف: ۱۸۱) يعنې تاسو د نښځو پر ځای نارينه ووته په شهرت وړاندې کيږئ، په رښتيا سره چې تاسو تيرئ کوونکي قوم ياست. په همدې هکله پيغمبر ﷺ فرمايي: «**بَى لَه شَكُهُ هَفَه وَيِرُونَكِي شَى چې دامتيانو په باب**

مى دويرې سبب ده د لوط د قوم عمل دئ» (دا بن ماجه او بيهقي په روايت له جابر بن عبدالله خځه). د گناه له منابعو خځه ليروالی هم دناروغۍ دوقايې په عواملو کې راځي لکه خنګه چې لوی خدای (ج) فرمايي ﴿وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ﴾ (الانعام: ۱۲۰) يعنې پر بيردۍ او ترکې کړۍ ښکاره او پټې گناوې. د اثم کلمه لکه خنګه چې ارواښاد رشيد رضا پخپل تفسير کې وايي، هر هغه شى احتوا کوي چې په هغه کې نفس، مال او نور هر څه ته ضرر وي او له ټولو سخت يې ټولنيز ضررونه او مفساد دي. د اثم (گناه) له جملې خځه د مسکراتو او نشه يي موادو استعمال او دهر

هغه څه استعمال دئ چې د عقل د تخذیر سبب وگرځي، لکه څنگه چې لوی خدای (ج) فرمایلي دي: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ﴾ (البقره: ۲۱۹) یعنې له تا څخه پوښتل کیږي د شرابو او قمار په باب، ووايه چې پدې دواړو کې ستره گناه ده. بیا فرمایي ﴿إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجَسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ﴾ (المائد: ۹۰) یعنې په تحقیق سره شراب او قمار، د عبادت لپاره نصب شوی ډبرې او داستندان غشي، ناوړه او دشيطان عملونه دي نو له هغو څخه ډډه وکړی. ډډه کول یا اجتناب کول د تحریم لوړه مرتبه ده او پیغمبر علیه الصلاة والسلام هر مست کوونکی او دغرو سستوونکی شئ نهی کړیدئ. (د ابوداود او احمد په روایت له ام السلمه څخه) او هم یې اعلام کړیدئ «خبر اوسې چې هر نشه راوستونکی خیز حرام دئ، او هغه چې د عقل زایلونکی او دغرو سستونکی وي حرام دئ او هغه څه چې زیاته اندازه یې نشه او سستی راولي کم یې هم حرام دئ.» (د ابونعیم په روایت له انس بن حذیفه څخه). په ساري ناروغیو باندې له اخته کسانو سره نه تماس او د ځانگړو واکسینونو تطبیق د زیاتو ساري ناروغیو دوقایې اسباب بلل کیږي.

- باید له زیانونو او صدمو څخه دوقایې اسباب هم په کار واچول شي. دغه تدبیرونه په اصل کې د پیغمبر ﷺ په لاندې ارشاداتو کې نغښتي دي لکه چې فرمایي: «هر کله چې په سفر کې د شپې د خوب لپاره په کوم ځای کې تم شوی، له لارې څخه څنګ ته شئ چې د شپې لخوا د څارویو، ژوو او حشراتو د تیریدو لپارې دي.» (د مسلم په روایت له ابی هریره څخه)؛ «څوک چې خپلې بستري ته غی باید هغه وڅنډي ځکه نپوهیږي چې څه شیانو به پکې ځای نیولې وي.» (متفق علیه له ابی هریره څخه)؛ «کله چې بیده کیږئ څراغونه مړه کړئ، دروازې وتړئ، داوبو د لوښو سرونه پټ کړئ او د خوړو د لوښو سرونه خلاص مه پرېږدئ» (د بخاری په روایت له جابر څخه)؛ «په یقین سره چې اور ستاسو د بهمن دئ نو کله چې بیدیدئ هغه مړ کړئ» (متفق علیه له ابی موسیٰ څخه)؛ «څوک چې په بې دیواله بام بیديږي، پخپله به د ځان ذمه وار وي» (د ابوداود په روایت

له علي ابن شيبان (خه)؛ دغه راز رسول الله ﷺ يوازي شپه تيږول او بي ملگري سفر نهی کړيدی (دامام احمد په روايت له ابن عمر خه).

- که چيرې ناروغتيا پيښه شي نو بايد په تداوی يې لاس پورې شي لکه چې رسول الله ﷺ فرمایي: «تداوي وکړي چې لوی خدای هيڅ ناروغی يې شفا نده پيدا کړي» (دامام بخاری په روايت له اسامه بن شریک خه).

۲- دکورنی غړوته ضرر رسول

پلار، مور، اولادونه ښځه او ميره دا ټول د «لاضرار» يعنې دضرر رسولو خه د نهی په حکم کې شامل دي، ځکه اسلام انسان ته دهغه دمور او پلار په باب توصيه کړيده چې ﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا﴾ (العنکبوت: ۸) يعنې انسانانو ته موامر وکړ چې خپل مور او پلار سره نيکي وکړي. او هم فرمایي ﴿وَيَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِحْسَانًا﴾ (النساء: ۳۶) يعنې پلار او مور سره نيکي او احسان وکړي. پيغمبر عليه الصلاة والسلام به تل دوالدينو دوايمرونه سرغړونه، دهغوی آزارول، بی ځايه او بی استحقاقه غوښتنې او دلوهر ژوندي ښخول - غنډل او نهی کول. (په ادب مفر کې ديخاري په روايت له مغیره بن شعبه خه). دهمدې راوي خه مبارک حديث دئ چې: «ملعون من عقوق والدیه» يعنې ملعون دئ هغه څوک چې دخپل مور او پلار نافرمانی وکړي. او ډیر بده نافرمانی دهغود روغتيا ساتنې دوسايلو نه تأمينول دي. همدا راز اسلام مور او پلار ته هم دپچيانو او اولادونو په مقابل کې سپارښتنه کوي او هم ښځې او ميره ته دمتقابلې نيکۍ توصيه کوي. په تيره بيا له ميره خه په کلکه غوښتنه کوي ترڅو دخپلې ميرمنې په وړاندې نيک سلوک غوره کړي لکه چې پيغمبر ﷺ دحجة الوداع په خطبه کې فرمایي: «استوصوا بالنساء خيراً» يعنې له خپلو ښځو سره ښيگڼې او نيک چلند وکړي (متفق عليه له ابی هريره خه او دترمذی په روايت له عمرو بن الجشمی خه او ويلي يې دي چې دا صحيح حسن حديث دئ). همدارنگه يې فرمایلي دي: «ای خدايه! زه د دوه وړ کمزورو له حقوقو خه په تشویش کې یم، يو يتيم او بل ښځه.» (حسن حديث دئ دنسائی په روايت له ابی شريح، خويلد بن عمرو الخزاعي خه) په بل حديث شريف کې دي چې «ان لزوجک عليك حقاً... وان لولدک

عليك حقاً... فأت كل ذي حق حقه» په يقين سره ستا ښځه پر تا حق لري، ستا اولاد په تا حق لري نو دهر حقدار حق اداء کړه (متفق عليه له عبداللہ بن عمرو خثعمه). رسول اللہ ﷺ فرمايي: «په يقين سره ستا دکورنۍ غړي پر تا حق لري» (دبخاري په روايت له وهب بن عبداللہ خثعمه). اوبيا يې فرمايلي دي: «نارینه دخپل کور ساتونکې او دکورنۍ دغړو مسئول دي او ښځه دکور ساتونکې او دخپل مېړه دبچيانو ساتونکې ده او دهغو په وړاندې مسئوليت لري». (متفق عليه له عبداللہ بن عمرو خثعمه).

نودمور او پلار، ښځې يامېړه او بچيانو په حق کې بې پروايي او نارسايي اودهغو دروغتيا ساتنې په کار کې غفلت حرام دي ځکه چې الله تعالی (ج) فرمايي ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ﴾ (الانعام: ۱۵۱) يعنې خپل بچيان مه وژنې، ﴿وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ (الانعام: ۱۵۱) يعنې کوم نفس چې الله (ج) حرام کړی، مه وژنې مگر په حق سره. همدارنگه يې فرمايلي دي: ﴿قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ (الانعام: ۱۴۰) يعنې په رښتيا سره چې زيان وکړهغو کسانو چې خپل ځامن يې ووژل په ناپوهۍ سره. لوی خداي عزوجل په بل ځای کې فرمايي: ﴿لَا تَضَارُّ وَالِدَةُ بَوْلُهَا وَلَا مَوْلُودُ لَهٗ بَوْلُهُ﴾ (البقره: ۲۲۳) يعنې نه دې مور ته دهغې داوولاد په سبب او نه دې پلار ته دهغه داوولاد په سبب ضرر ورسول شي. ابن حزم پدې آيت باندې دتبصرې په ترڅ کې وايي: هغه څوک چې دده مور او پلار دده په سبب له ضرر څخه ژغورل شوي هغه به له شکه اولاد دي (المحلې ج ۱۰ ص ۱۰۷) دالله (ج) قول دي ﴿وَاتَّقُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ﴾ (الطلاق: ۶) يعنې داوولاد په باب له يو بل سره ښه مشوره وکړي. ابن منظر پدې آيت باندې دتبصرې په ترڅ کې وايي: اودمور او پلار هر يوه حق دي چې د اولاد په باب ښه مشوره وکړي اوددې خبرې معنی دمور او پلار سلا مشوره ده، چې دهغې په اساس اولاد ته خير ور رسيږي. پيغمبر عليه الصلاة والسلام پدې ارتباط فرمايلي دي: «كفى بالمرء إثماً أن يضيع من يقوت» يعنې يوه شخص ته همدومره گناه بس ده، چې خپل نفقه خوړونکي تباہ کړي. (دا بوداوود په روايت له عبداللہ بن عمرو خثعمه). اوبيا فرمايي: «ليس منا من لم يرحم صغيرنا» يعنې زمونږ له ډلې څخه ندی

هغه څوک چې زمونږ په ماشومانو او کوچنيانو رحم نه کوي (د بخاري، ابوداود او ترمذي په روايتونو له عمرو بن شعيب، له پلار څخه يې، له نيکه څخه يې چې د صحيح حسن حديث دي). د صحت يوه ډيره څرگنده غونه دا ولاړد روغتيا ساتنه او دناروغيو په وړاندې دهغو وقايع ده. دغه راز د ماشوم دروغتيا ساتنې ډيره ښه لار په لومړيو دوه وو کلونو کې د مور په شيدو باندې دهغه تغذيه ده. د مور شيدې مکمله يا بشپړه غذا ده. د شيدو په وسيله د معافيت عناصر او مواد له مور څخه ماشوم ته انتقاليري، هغه ته د ساري ناروغيو په مقابل کې مقاومت ورځيني او د ماشوم او دهغه د مور تندرستي او سلامتي تضمينوي. د شيدو خوړلو د دوه کلنۍ مودې بشپړيدل اکثراً د دې سبب گرځي چې مور پدې موده کې بيا اُميندواره نه شي. لوی خداى (ج) فرمايي ﴿وَالْوَالِدَاتُ يُرْضَعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ﴾ (البقره: ۲۳۳) يعنې او ميندې شيدې ورکوي خپلو ماشومانو ته پوره دوه کاله او دا موده هغه چا لره ده چې وغواړي د شيدې خوړلو دوران بشپړ کړي.

بل آيت شريف دى چې ﴿وَفَصَالُهُ فِي عَامَيْنِ﴾ (القمان: ۱۴) او د مور له شيدو څخه د ماشوم جلا کول د دوه وو کلونو مودې په بشپړولو سره ده. او بايد وپوهيږو چې تر ټولو مهم بيعت چې پيغمبر ﷺ له ښځو څخه غوښتى دى، دا دى چې ﴿لَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ﴾ (المتحنه: ۱۲) يعنې خپل بچيان مه وژنى.

نو پدې اساس دخپلې کورنۍ د افرادو په باب هرې ښځې باندې لازمه ده چې:

- دکورنۍ د غړو دروغتيا ساتنې سببونه ولټوي، هغوى دناروغيو دخپريدو له عواملو څخه ليرې وساتي او دلزوم او ضرورت په وخت کې هغوى واکسين کړي. که پدې اړوند بې پروايي او غفلت وکړي داسې ده لکه چې هغوى يې د ضرر او هلاکت سره مخامخ کړي وي. او الله (ج) له هغه څخه منع کړې لکه چې فرمايي ﴿قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ (الانعام: ۱۴۰) يعنې په يقين سره چې زبان وکړ هغو کسانو چې خپل بچيان يې د ناپوهۍ له امله ووژل.
- دکورنۍ د غړو ښې تغذې ته پاملرنه وکړي او هغوى په خوراک او څښاک کې اعتدال ته وهڅوي او دروغتيا ساتنې لپاره يې ځنو گټورو ورزشونو ته وهڅوي.

● که چیرې ناروغه شي دهغوی په درمان (تداوی) لاس پورې کړی.

او پټه نده چې دې وسې ماشوم لپاره ډیر سخت خطر دهغه دمور یا پلار او یا دواړو دسگرت څکولو عادت یا عمل دئ چې ماشوم دسگرت دلوگي په جبري تنفس کولو اخته کوي او دهغه له امله په بیلابیلو خطرناکه ناروغیو اخته کیږي. دا دوه گونې گناه ده چې له یوې خوا یې د بېچیانو په روغتیا یې وقایې کې بې پروایي کړې او له بلې خوا یې په جبري توگه له خطر سره مخامخ کړیدئ. پداسې حال کې چې بی وزلۍ ماشوم بې وسې دئ.

۳- ټولو خلکو ته ضرر رسول

ټولو خلکو ته او په تیره بیا گاونډي ته ضرر رسول حرام دي. لکه څنگه چې آنحضرت ﷺ فرمایي: «**لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ**» یعنې منع دئ چې چاته ضرر ورسول شي او یا دضرر په مقابل کې دضرر په رسولو اقدام وشي. په بل حدیث شریف کې راغلي چې «**مَنْ ضَارَّ اِذَا رَأَى اِلَهًا**» یعنې ضرر رسول هم په فردی او هم مشترکه توگه ناروا ده. (دابن ماجه او ابوداود په روایت له ابی صرغه خغه) حضرت پیغمبر ﷺ وفرمایي: «**قَسَمُ بِرَأْيِ خَدَايَ** چې ایمان یې ندی راوړئ» ویو بنسټل شول: څوک دئ دغه زیانمن شوی ای دخدای پیغمبره! آنحضرت وفرمایي «**هَفَهِ جَیْ گَاوَنَدِي يَیْ لَه شَرَه څخه په امان نه وي**» (متفق علیه له ابی هریره خغه)، همدارنگه یې فرمایلي دي: «**خَلکو ته له ضرر رسولو څخه ډډه وکړی**» (متفق علیه له ابی ذر خغه). دلته د اذیت موضوع رامنځ ته کیږي. زیات شمیر خلک اذیت دضرر رسولو په معنی استعمالوي او دا سمه نده. ځکه اذیت دآزار ډیره ټیټه درجه ده چې دخوابدۍ او زړه بدوالي سبب گرځي. کله چې دآزار دغه اندازه منع وي نو ضرر حتماً حرام دئ. لوی خدای سبحانه و تعالی فرمایي: ﴿وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَغْيٍ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدْ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُّبِينًا﴾ (الاحزاب: ۵۸) یعنې هغه کسان چې بی گناه نارینه مسلمان او مسلمانې ښځې دبهتان په تهمت اذیت کوي، بهتان کونکي او گناه گار پخپله څرگندیږي. رسول الله ﷺ فرمایي: «**مَنْ كَانَ يَوْمُنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُؤْذِي جَارَه**» یعنې هر څوک چې په خدای او دقیامت په پوره څښتنایي ایمان لري، باید خپل گاونډي آزار نکړي (متفق علیه له ابی هریره خغه).

مسلمان ته نه ښايي چې په سر تړلې بېړۍ، موټر، الوتکه يا غره کې سگرت وڅکوي او خپل شاوخوا خلک د دغه خبيث لوگي له خطر سره مخامخ او زيانمن کړي. سگرت څکول که انسان يوازې هم وي جواز نلري چې ځان دناروغۍ او تباهي له خطر سره مخامخ کړي، څه دا چې خپل شاوخوا خلک زيانمن کړي. نو هغه څوک چې په آلتکه کې له ده سره په يوه څوکۍ ناست دی يا په عمومي ځايونو يا کور کې ورسره دی، دده نژدې گاونډيان بلل کيږي اولوی خداي (ج) دنساء په سورې کې امر کړيدی چې د گاونډي-نژدې وي که ليرې، ملگري او همکار سره بايد نيکي او احسان وشي. دا چې د سگرتو څکول له ځانه سره زيات خطرونه لري نو په هيڅ ډول له دغه شان ملگرو او هممنشيانو سره د احسان په مفهوم نده. د کور مخې ته د فضله او بيکاره شيانو اچول چې د گاونډيو او لارويو د زيان او اذيت سبب کيږي هم همداسې ده.

پيغمبر عليه الصلاة والسلام فرمايلي دي: «څوک چې لارويو ته دهغوی دلارې په سر د اذيت اسباب برابر کړي د لعنت او نفرين وړ گرځي.» (د طبراني په روايت له حسنو اسنادو څخه). سربيره پردې حضرت پيغمبر ﷺ دوگړو دروغتيا او سلامتيا د خوندي ساتنې لپاره زيات تيننگاره کړی د مثال په توگه ويلای شو چې ويلې يې دي: **«هر څوک چې زمونږ له جمعيت او بازارونو څخه تير شي او غشۍ ورسره وي نو بايد چې دخپلو غشو سرونه په لاسونو تينگ ونيسي چې مبادا پر کوم مسلمان ونه لگيږي.»** (متفق عليه له ابی موسیٰ څخه).

دناروغۍ دخپريدو موضوع هم په ضرر او ضرار کې شاملیږي. ځکه نو مسلمان ته نه ښايي او ورته حرام ده چې اجازه ورکړي ناروغي يې بل مسلمان ورور ته ورتيره شي. يادخپلې ناروغۍ په مخنيوی کې سستي وکړي يا په ټولنه کې دناروغۍ دخپريدو عوامل برابر کړي. آن د پيغمبر ﷺ د اسپارښتنه ده چې **«لاعدوی ولاطيره»** (له عبدالله بن عمرو او انس بن مالک څخه د بخاری په روايت) انسان ته دا فکر را پيدا کوي چې د پيغمبر عليه الصلاة والسلام هدف دناروغۍ دخپريدو نهی ده. دغه راز د حديث بل جز له بدشگون څخه نهی ده چې فرمایي **«لاطيرة، وخيرها القال»** (متفق عليه). دهغوی ددې وينا په دليل چې

وضع الميزان

« او مقرري کړ عدل او نظم »

دا دروغتيا د فقهې په هکله وينا ده.

فقه - لکه څنگه چې پوهيزو، له تفصيلي دلائلو څخه پر عملي شرعي احکامو پوهيدنه ده.

او روغتيا - لکه څنگه چې دهغې په نني تعريف کې ويل کيږي، د بشپړې بدني، نفساني، ټولنيزې او رواني سلامتيا او عافيت حالت دی.

د اسلامي فقهې په تاليفاتو او تصانيفو کې د عبادتونو د فقهې، د معاملاتو د فقهې، د نکاح د فقهې او قضايي فقهې په هکله ارزښتناکه آثار شته، خو دروغتيا د فقهې په هکله کوم باب نه ليدل کيږي. علت يې د دغې شان فقهې نشتوالی او يا د وجود کموالی نه، بلکې په حقيقت کې هغه په بيلابيلو فقهې بابونو کې په خواره واره شکل راغلې او ښايي دزياتي ځلا له امله پته پاته شوې وي، لکه چې ويل شوي - زيات نژدېوالی پخپله حجاب دی.

دا يوه عاجزانه هڅه ده چې که خدای کول داوسنی ستر بدلون په مرسته، چې دروغتيا د مفهوم په باب په ټوله نړۍ کې رامنځ ته شوی، دبيلابيلو فقهې بابونو څخه دروغتيا د فقهې دراتولولو او تدوين لپاره بنسټ شي. په نړۍ کې ټول روغتيايي مسئولين هغه هدف ته درسيډو په خاطر چې که خدای کول «تردوه زرم کاله پورې ټولوته دروغتيا او سلامتيا» زميني برابرول دي، کار کوي. او پدې لپاره کې يې د «لمړنيو روغتيايي مراقبتونو» (Primary Health Care) لارې چارې غوره کړيدي.

« وخیرھا القال » یعنی نیک فال شسته، په مخکې حدیث کې د (لا) تورئ دنفی په معنی نه، بلکې دنفی په معنی دی.

پیغمبر ﷺ دا حدیث دهغه دیوبل حدیث سره هماهنگي لري چې فرمایلي یې دي: « و فر من المجذوم فرارک من الأسد » یعنی له جذامي څخه لکه چې له زمري تنبستی، و تنبستی. کله چې ددغه نبوي حدیث څخه یو تن اوريدونکي دسرايت دنفی مفهوم واخیست نو ویې پوښتل: که چیرې داوښانو په گلہ کې یو اوښ دگرگ (جرب) په ناروغۍ اخته شي، نور اوښان هم گرگی کيږي؟ پیغمبر ﷺ لدې ویرې چې دغه شخص او نور کسان به اسباب له لوی خدایه څخه بغیر منسوب کړي، نو ویې فرمایلي: دا د لوی خدای تقدیر دی لومړئ اوښ چا دگرگ په ناروغۍ اخته کړی دی؟ او پدې ډول سره یې د فهم خطا تصحیح کړه. دغه راز دعوذہ (دم ودعاً) داغیزې په باب، دناروغیو څخه دو قايې په هکله او دهغوی دتداوی او تدابیرو په اړوند یې فرمایلي چې الهي تقدیر دی (دترمذي په روایت له ابی خزامه څخه).

دهمدې حدیث دمضمون په شان دحضرت عمر بن خطاب (رض) وینا ده کله یې چې دطاعون په ناروغۍ اخته سیمې ته له ورتگ څخه ډډه وکړه. او ابو عبیده وویل: آیا دخدای له تقدیر څخه تنبستی؟ په ځواب کې یې وویل هو! دخدای له تقدیر څخه دخدای د تقدیر په لور تنبستم. د عمر (رض) دغه خبره داسلام په باب دهغه دژور درک زیرنده ده پداسې حال کې چې لدې مخکې یې کوم نبوي حدیث پدې باب نه ؤ اوريدلی. او هغه دا چې پیغمبر ﷺ فرمایلي « کله چې په کوم ځای کې دطاعون دناروغۍ له وجود څخه خبر شوی، هغه ځای ته مه ننوځئ، او که چیرې ستاسو د استوګنې په سیمه کې طاعون پیدا شول هغه ځای څخه بهر ته مه ځئ » (دبخاری په روایت له اسامه بن زید څخه). دغورور خبرد داده چې انسان پوه شی چې دناوغي څپريدل دخدای (ج) تقدیر دی او دهغه په مقابل کې مبارزه هم د لوی خدای تقدیر دی. لکه څنګه چې ناروغي دخدای دقضا او قدر په اساس ده نو دهغه وقایه او تدایي هم الهي تقدیر دی.

ټول دغه مطالب پدې جامع حديث کې راغلي دي: « لا أخبركم بالمؤمن؟ من آمنه
 الناس على الناس على أموالهم وأنفسهم! والمسلم: من سلم الناس من لسانه ويده... »
 يعنې آیا تاسو ته خبر درکړم دیوه مؤمن شخص په باب؟ مؤمن هغه څوک دی چې خلک
 هغه دخپل سر او مال په باب امین وپولي او مسلمان هغه دی چې خلک یې له ژبې او لاس
 څخه په امان وي. (دامام احمد په روایت له فضالة بن عبید څخه په صحیحو اسنادو سره).

* * * *

د ټولنې اشتراک

د ټولنې يا جامعي اشتراک په خپل ذات کې د لمر نيوروغتيايي مراقبتونو (Primary health care) مهمه مبدأ بلل کيږي. دا هغه مراقبتونه او لارې چارې دي چې د نړۍ روغتيايي سازمان نن خلک هغې ته رابولي. خو د رښتينې اسلامي ټولنې او نورو ټولنو ترمنځ پدې موضوع کې څرگند اختلاف دى نو له همدې امله هغه د يوڅه تفصيل وړ ده. د اسلامي مفهوم له نظره د ټولنې اشتراک په خوستنو يا پايو ولاړ دى چې له ټولو څخه مهم يې پيوستون، تعاون، خودکفايى او احسان يا نيكې دي.

١- پيوستون

لکه څنگه چې معلومه ده، ودانۍ او ساختمان هغه وخت منځ ته راتلاى شي چې ټولې اجزاوې يې په بشپړه توگه سره وتړل شي. ټولنه هم هغه وخت جوړيدائى شي چې وگړي په مجموع کې يو ځان او يوموتى شي. ددې خبرې مقصد دا ندى چې افراد په بټۍ کې ويلې او سره يوشي، بلکې هدف دوگړو پيوستون دى دودانۍ د پيوستون په شان. لکه چې د حضرت پيغمبر ﷺ په تعبير کې راغلي: «مسلمان د مسلمان لپاره دودانۍ د بل جزء په توگه ده چې اجزا يې يو بل کلک سره نيسي». د حديث روايت کونکى وايي چې آنحضرت ﷺ ددې خبرې کولو په وخت خپلې گوتې سره وپييلې (يو بل کې ننه ايستى). (متفق عليه له ابو موسى څخه). قرطبي وايي: تر هغو چې دودانۍ اجزاوې يو بل کلک سره ونه نيسي او يو بل پياوړي نکړي، نه بشپړيږي او لازمه گټه ورڅخه نه ترلاسه کيږي. دغه شان د مسلمانانو پيوستون له يووالي او د زړونو له مينې پرته نه ترسره کيږي ځکه د زړونو مينه او يووالى يو غيبي او نيك اړخ دى، لکه څنگه چې لوى خداى (ج)

ويلي دي: ﴿وَأَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ؛ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً مَا أَلْفَتْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلْفَ بَيْنَهُمْ﴾ (انفال: ٦٣) يعنې لوى خداى دهغوى زړونه سره نژدې او مين كړل، كه تا ټول هغه څه چې په ځمكه كې دي مصرف كړي وای، نشوای دي كولاى دهغوى ترمنځ الفت راولي، خولوى خداى دهغو ترمنځ الفت واچاوه.

په همدې اساس پيغمبر ﷺ په يوه بله تشبیه كې داسلامي ټولنې په باب ويلي دي: «مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادُّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ مَثَلُ الْجَسَدِ؛ إِذَا أَشْتَكَى مِنْهُ عَضْوٌ، تَدَاهَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَى» يعنې له يو بل سره په پيوستون، مهرباني او زړه سوي كې، د مسلمانانو د تشبيل شكل د يو وجود په شان ده چې كه دهغه يو غړي ته آزار او آذيت ورسېږي نور غړي هم ورسره نا آرامه او په تبه كې همنا كېږي (متفق عليه د نعمان بن بشير په روايت).

دا څرگند حقيقت دى چې د بدن غړي له يو بل څخه جلا او انفرادي ژوند نشي كولى، او پداسې حالت كې مړه كيږي. دا ځكه چې د واحد جسم او بدن په حيث د حجرو د مجموعې او دهغو د ژوندي پاته كيدو ترمنځ مستقيم ارتباط موجود دى. پدې حديث كې د پيوستون د ځواك لوري ته يو لطيفه اشاره ده چې له هغوى څخه دفاع لپاره په صيغې سره تعبير شوى دى: تواد، تراحم، تعاطف پدې معنى دي چې هر يو په بل گران مهربانه او زړه سوي لري.

مونږ ولي د پيوستون (تماسك) كلمه انتخاب كړه حال دا چې په اسلامي اصطلاحاتو كې داسې دقيقه او ښكلي كلمه لرو چې ذات البين دى.

قرطبي (ج) وايي: «ذات البين يعنې هغه حالت چې په هغه باندې اجتماع شوې ده» او رشيد رضا د المنار په تفسير (ج- ٩ ص ٥٨٧) كې ويلي دي: «د بين كلمه په اصل لغت كې په اتصال او افتراق او هم په هر هغه څه چې د دوه اړخونو ترمنځ وي اطلاق كيږي لكه څنگه چې خداى (ج) وايي: ﴿لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ﴾ يعنې په يقين سره هغه څه چې ستاسو ترمنځ قطع شويدي، دغه رابطه په ذات البين تعبير وي او مونږ د كتاب الله دارشاد او د نبوي سنت پر اساس د ذات البين په اصلاح مامور شوي يو. نو دا شرعاً واجب

عمل دئ چې د اسلامي امت قوت او عزت ورباندې ولاړ دئ او دهغوی د وحدت د ساتنې سبب دئ. له همدې امله پیغمبر ﷺ فرمایلي دي: «آیا تاسو ته تر لمانځه، روژې او صدقې دلورې درجې خبر درکړم؟ وویل شول هو خبر موکړه. آنحضرت ﷺ وفرمایل: «ذات البین اصلاح» او بیایې وویل: «ذات البین فساد تباه کوونکی دئ» (اداب المفرد په کتاب کې دبخاري په روایت له ابو دردأ څخه). د اسلام مقدس دین د دغه پیوستون د پايښت لپاره مهم تضمین مقرر کړيدئ چې هغه دجماعت لمونځ دئ. دلته دجماعت د لمانځه د حتمیت او ضرورت په باب اولدې کار څخه دسرغړونکو د سخت توبيخ په باب خبرې نکوم خو غواړم ووايم چې، دجماعت په لمانځه کې دوامداره یادونه او اندرز پروت دئ، چې په یوه شپه او ورځ کې پنځه ځلې په تکرار ټولنې ته د شخص انتساب افاده کوي، او هم غواړم ووايم چې دجماعت په لمانځه کې دامام دهرې ورځې لاریسونې او یادونې هم عین شئ دي چې دټولنې یا جامعې دټولو شتونو په باب یې یادونه مطلوب او مقصود دئ. دجماعت په لمانځه کې په صف کې په مستقیم او برابر دریدو باندې امر دئ، لکه څنگه چې پدې حدیث شریف کې راغلي: «خپل صفونه سیخ او برابر کړی، چې دصفونو برابروالی د لمانځه تمامیت دئ» (متفق علیه له انس (رض)) او دجماعت په لمانځه کې داستقامت نشتوالی او دصفونو اختلاف منع شوی او هغه دزرونو د اختلاف سبب بلل شويدي. (دمسلم په روایت له عبدالله بن مسعود څخه)، دجماعت په لمانځه کې دصفونو په اتصال امر شويدي (دنسائي په روایت له انس څخه)، په هغه کې اوږه په اوږه ولاړې سره دصفونو جوړول، دصفونو تر منځ دخالي ځایونو ډکول او دصفونو دسمولو په مقصد دمخکې وروسته کیدو په وخت کې دلاسو په نرموالي امر شويدي او ټینګار شويدي چې په صفونو کې دشیطان دعای نیولو لپاره خالي ځای پاته نشي (دابو داوود په روایت له ابن عمر (رض)). او هم حضرت پیغمبر ﷺ فرمایلي دي: «من وصل صفا وصله الله» یعنې هر څوک چې صفونه سره سم وصلوی، لوی خدای هغوی سره وصلیږي (دنسائي په روایت له عبدالله بن عمر څخه). همدارنګه یې فرمایلي دي «هغه څوک چې دصف تر شا لمونځ کوي، لمونځ یې لمونځ ندی» (دابن ماجه په روایت له علی بن شیبان څخه).

دغه راز داهم څرگنده ده چې دجماعت لمنځ دمسلمان لپاره دانضباط، ښې ادارې او تدبیر زده کړه ورکوي او په عین حال کې مقتدیان دامام په پیروی مقیدوي امام له هغوی سره درفق په رعایت کې هڅه کوي او دهغوی دډیر کمزوري حالت په پام کې نیسي، لکه څنگه چې رسول اکرم ﷺ فرمایلي دي. امام تخفیف راولي ځکه دهغه ترشا زاړه، ناتوانه، ناروغ او ضرورتمندان ولاړوي. مقتدي له خپل ورور سره دصفونو په جوړولو کې مرسته کوي او پام ساتی چې په تکبیر، رکوع، سجده او دلمانځه په نورو فعلونو کې له امام څخه مخکې نشي. دمسلمانانو ترمنځ دتماسک او پیوستون دوهم ضمانت مشوره ده، چې لوی خدای، پیغمبر ورباندې مامور کړیدئ ﴿وَشَاوَرَهُمْ فِي الْأُمْرِ﴾ (آل عمران: ۱۵۹) یعنې په کارونو کې له هغو سره مشوره وکړی، شورایی داسلامي ټولنې له تمیزاتو څخه شمیرلې او فرمایي: ﴿وَأْمُرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ﴾ (الشوری: ۳۸) یعنې خپل کارونه دیوبل په مشورې سرته ورسوی، ښځې او میره ته یې دهغوی دشیدي خپرونکي ماشوم په هکله دمشورې په باب فرمایلي دي: ﴿وَأَتَّمَرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ﴾ (الطارق: ۶) یعنې دخپلو بچو په باره کې یو له بل سره په نیکی معامله وکړی. دغه شورا باید په ټولو برخو کې تحقق ومومي له کورنۍ څخه تر ټولنې پورې، او په بیلابیلو چارو کې.

۲- مرسته او مددگاري (تعاون)

حضرت پیغمبر اسلام ﷺ فرمایي: «خَيْرُ النَّاسِ أَنْفَعُهُم لِلنَّاسِ» یعنې ډیر ښه خلک، خلکو ته گټه رسوونکي دي (په «الافراد» کې ددارقطني او په «المختارة» کې ضیاً مقدسی په روایت له جابر څخه). دغه حدیث دمصالحو دجلب دمثبت او ایجابي اړخ ښکارندوی ده او لکه دآنحضرت ﷺ هغه بل حدیث دی چې فرمایلي یې دي: «أَحَبُّ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى أَنْفَعُهُم لِلنَّاسِ» یعنې دخدای (ج) په وړاندې ستاسو غوره کسان هغه دي چې خلکو ته گټه رسوي (دا بن ابی الدنيا او بن عساکر په روایت له غنی اصحابو څخه). همدارنگه یې فرمایلي دي: «مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يَنْفَعَ أَخَاهُ فَلْيَفْعَلْ» یعنې که چیرې داتوان لرې چې خپل ورور سره مرسته وکړي نو وئې کړه. (دمسلم په روایت له جابر بن عبد الله څخه) ددې نبوي احادیثو پر بنا

مسلمان ته ښايي چې خپل مسلمان ورور ته گټه ورسوي او دخپل وس به اندازه دهغه دگټې په کار کې هڅه وکړي. اسلام اجازه نه ورکوي چې مسلمان منفي باف او بې پروا وي او داسلامي ټولنې دوگړو د مصلحت لپاره پاملرنه ونلري. څکه پدې صورت کې له اسلامي ټولنې سره خپل انتساب له لاسه ورکوي.

دغه رکن داسلامي ورورۍ يا اخوت پر مفهوم ولاړ دئ چې قرآن کریم هغه پدې ډول بيانوي: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ (الحجرات: ۱۰) يعنې بې له شکه مسلمانان سره وروڼه دي. داسلام پيغمبر ﷺ ددغه نص په توضيح کې وايي: «بشپړ ايمان نلري ستاسو څخه هيڅ يو، تر هغه وخته پورې چې خوږن کړۍ هغه شئ خپل ورور ته چې خوږۍ يې خپل ځان ته» (متفق عليه له انس ابن مالک څخه). او هم فرمايی: «مؤمن د مؤمن ورور دئ هغه له ضايع کيدو څخه ساتي او د شالخوا دهغه ساتنه کوي» (د ابو داود په روايت)، «مسلمان د مسلمان ورور دئ، نه پر هغه ظلم کوي او نه له هغه څخه مرسته او همکاري سپموي» (دمسلم په روايت له ابی هريره څخه). نولډې امله مسلمان ته روانده چې په ټولنه کې يو سړی ددې او زيان په درشل کې وويني او هغه ته د مرستې او همکارۍ لاس ور اوږد نکړي.

په اسلام کې ددغې مرستې او همکارۍ د پايښت او دهغې دساتنې لپاره مهم ضمانت وجود لري چې په بل هيڅ نظام کې نشته، دغه مهم ضمانت د فرض کفائي په نامه يادېږي.

هر هغه څه چې په تحقق کې يې داسلامي ټولنې خیر او گټه وي کفایي فرض گڼل کېږي، يعنې هغه عمومي يا دټولو فريضه ده. خو که چيرې دټولنې ځنې افراد دهغه په اجرأ کولو اقدام وکړي، دنورو تکليف پکښې ضروري ندی. خو ضمانت پدې کې دئ چې که هيڅا په هغه لاس پورې نکړ، ټول گناهکار بلل کېږي. له همدې کبله بايد هر وگړی کفائي فرض له نورو مخکې ځانته متوجه ويولي او په سرته رسولو کې يې هڅه وکړي، دلوی خدای (ج) ددې ارشاد پرېنا چې: ﴿فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ﴾ (البقره: ۱۴۸) يعنې دخیر په کارونو کې له نورو څخه مخکې شئ؛ او هم دپيغمبر عليه الصلاة والسلام پدې

سپارښتنه چې «بادروا بالأعمال الصالحة» يعنې په نیکو عملونو اقدام وکړئ (د مسلم په روايت له ابوهريره څخه).

عز ابن عبدالسلام پر ځينو اشخاصو باندې د ځينو نورو د حقوقو په باب دوينا په ترڅ کې وايي چې د دغو حقوقو ضابطه داده چې دهر مصلحت او گټې جلب واجب او مستحب او دهر مفسد او زیان دفع حرام او مکروه ده. او دغه حقوق په فرض عين، فرض کفایي، سنت عين او سنت کفایي... باندې ويشل کېږي، او اسلامي شريعت ورڅخه ډک دی. پدې ټولو باندې دغه مبارک آيت دلالت لري چې: ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ (المائد: ۲) يعنې مرسته او همکاري وکړئ له يوبل سره په نیکۍ او پرهيزگاري کې، او په گناه او تبيري کې مرسته مه کوئ. دا نهی ده له مفسدو او اسبابو څخه يې، او امر دی د مصالحو د تحصيل لپاره. همدارنگه الله پاک (ج) فرمايي: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ﴾ (النحل: ۹۰) يعنې په تحقيق سره الله پاک دخپلوانو سره په عدل او احسان او بذل او بخشش امر کوي، چې پر مصالحو او دهغو پر اسبابو امر دی او ﴿وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ﴾ (النحل: ۹۰) يعنې له زشتو او منکرو عملونو او ظلم څخه يې منع کړېده. چې دا له مفسدو او دهغو له سببونو څخه نهی ده.

۳- خودکفایي يا له ځانه پوره والی

دخودکفایي يا ځانه پوره والي څخه هدف دادی، چې اسلامي ټولنه د پرمختگ په حال کې سالمه پاته شي لکه څنگه چې لوی خدای عزوجل په قرآن عظیم الشان او مثال يې په انجیل شریف کې داسې بیانوي: ﴿كَزَرَ عَ أَخْرَجَ شَطَاَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ﴾ (الفتح: ۲۹) يعنې مسلمانان لکه د کروندې په شان دي چې له ځمکې سر راوباسي، پياوړي شي، پخپلې ډنډې ودريري او کرونده گر حيران کړي، نو داسلام ټولنې هر وگړی هم دنوې زرغونې شوې څانگې په څير ده چې له ډډ څخه راوتې وي. او هغه عبث ندي بلکې پخپل نوبت سره د ټولنې په پياوړتيا کې نقش لري، چې ددې ځواکمن کيدو په نتيجه کې ټولنه ټينگه پخپلو پښو ودريري او د حيرانتيا

اصل دادئ چې هر وگړئ بايد دامكان په اندازه داسلامي ټولنې په ځواکمن کيدو کې برخه واخلي لکه څرنگ چې پيغمبر ﷺ فرمايي «**يعمل بیده فينفع نفسه ويتصدق**» يعنې پخپل لاس کار وکړي، هم خپله ور څخه گټه واخلي او هم يې نورو ته صدقه کوي. (متفق عليه له ابی موسی څخه) يا داچې: «**د يوه تن خوراک د دوو تنو لپاره بس وي، د دوو تنو څلورو تنو ته او د څلورو تنو خواړه اتو تنو ته کفايت کوي**» (دمسلم په روايت له جابر څخه). همدارنگه له حضرت پيغمبر څخه نقل قول شوئ چې «که څوک اضافي خواړه ولري هغه دى هغوته ورکړي چې نه يې لري، څوک چې زياته اذوقه لري، هغوته دې ورکړي چې نه يې لري، د مال له ډولونو څخه يې دومره ياد کړل چې مونږ فکر وکړ چې په اضافي مال کې مونږ هېڅ حق نلرو (دمسلم په روايت له ابی مقيد خدری څخه). حضرت پيغمبر ﷺ داشعري قبيلې عمل چې د اذوقې د قلت په وخت کې يې هر څه چې لرل يوځای کول او بيا يې په برابره توگه ویشل، ستايلي او فرمايي «**هغوى پدې عمل سره زما دي او زه دهغويم**» (متفق عليه له ابی موسی اشعري څخه).

اسلام امر کوي چې مسلمان بايد دخپل معيشت دوجې په تأمين کې هڅه وکړي. متعال خدای (ج) فرمايي ﴿وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾ (جمعه: ۱۰) يعنې دخدای له فضل څخه دروزي غوښتنه وکړي. اسلام بنده هڅوي چې دکار له ليارې ځان ته نقدي درآمد ولري، چې وکړای شي له نورو څخه له غوښتنې پرته په عزت سره ژوند وکړي او پيغمبر ﷺ وايي «**داچې يو تن په خپلې رښې سره لرگۍ په شا راوړي او هغه خرڅ کړي، او پدې ډول لوی خدای دهغه عزت او آبرو وساتي، ډيره ښه ده لدې چې له خلکو څخه يې په گدايي وغواړي هغه هم چې آيا ورېې کړي که نه**» (دبخاري په روايت له زبير بن عوام څخه). او هم يې فرمايلي: «**هېچا دخپل لاس له کار څخه بهتر خواړه ندي خوړلى او دلوی خدای (ج) پيغمبر داوود (ع) دخپل لاس له کار څخه روزی برابروله**» (دبخاري په روايت له مقدم بن معدي کرب څخه). او پدې ډول يوه لاس پورته يعنې صدقه ورکونکې ټولنه جوړيزي چې پيغمبر ﷺ دهغې په باب ويلي دي: «**اليد العليا خير من اليدا السفلى**»

يعني پورته لاس غوره دئ تر كښته لاس. (دبخاری په روايت له عبدالله بن عمرو څخه).

دغه راز بايد پوه شو چې اسلام د مال د ضايع كولو او اسراف اجازه نه ورکوي، چې الله (ج) د مال له اسراف او پيغمبر ﷺ د هغه له ضايع كولو څخه منع كړې ده. لوی خدای (ج) فرمایي: ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ﴾ (الاسراء: ۲۹) يعني لاس په غاړه کې تړلی مه گرځوه او نه يې بيخي خلاص ساته. او هم دخپلو صالحو بنده گانو ستاينه کوي چې ﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا﴾ (الفرقان: ۶۷) يعني هغوی په نفقه کې اسراف نکوي او بخل هم نکوي. الله (ج) اسراف کوونکي نه خوښوي او فرمایي: ﴿وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾ (الانعام: ۱۴۱) يعني اسراف مه کوی، لوی خدای اسراف کوونکي نه خوښوي. پيغمبر عليه الصلاة والسلام په هر څه کې په اقتصاد او ميانه روی امر کوي حتی داوداسه په اوبو کې.

۴- نیک کارونه او احسان

اسلام په سالمه توگه د اسلامي ټولنې د ساتلو لپاره ضمانتونه وضع کړيدي چې له ټولو څخه مهم يې څلور دي: اصلاح، روا عمل، صدقه او احسان. لمړني درې څيزونه پدې مبارک آيت کې بيان شوي چې: ﴿لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ﴾ (النساء: ۱۱۴) يعني د هغوی په زياتو پټو خبرو او رازونو کې خير نشته خو د چا هغه پټې خبرې چې په صدقه يا روا عمل او يا هم دخلکو ترمنځ په اصلاح باندې امروي. په څلورم باندې يې د پيغمبر (ع) دغه حديث دلالت کوی چې فرمایلي، يې دي: «إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ الْإِحْسَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ» يعني لوی خدای په هر څه کې نيکي مقررې کړيده. (دمسلم په روايت له ابويعلي شدداد بن اوس څخه). دا ټول د متمدني ټولنې نښې نښانې او حفاظتي تضمينونه بلل کيږي.

خو صدقه يو ښکلی نوم دئ چې اسلام هغه داوسنی زمانې (مدني چلند يا مدني تصرف) د اصطلاحگانو د تعبير لپاره په کاروي. ددې تعبير سبب په اسلامي ټولنې پورې د شخص د انتساب پر گواهی د صدقې د نامه دلالت دئ، چې پيغمبر عليه الصلاة

مسلمانانو ته به، چې خدای (ج) هغوی د تمدن در سالت مخکښان ګرځولي، څومره مناسبه وای چې په خیر او نیکۍ کې تر نورو مخکې او دهغه لیکل شوی اساساتو پر بنا چې له ځانه سره یې لري نورو ته د خیر او نیکۍ بلنه ورکړي وای. لوی خدای (ج) د بشریت لپاره د ډیر غوره اُمت په توګه هغوی داسې ستایلي دي: ﴿حَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ (آل عمران: ۱۱۰) یعنې تاسو تر ټولو غوره اُمت یاست چې دنورو خلکو د پاره را ایستل شوي یاست. دغه غوره والی طبعاً د بشریت دستونزو د حل او دهغوی د حالاتو د ښه کولو په لاره کې، د ښو عواملو د پلټنې لپاره د ښو لارو چارو په وړاندې کولو کې، د دوی د وس او توان غوښتونکي دي. تاسو به انشاء الله پدې کې زما سره موافق یاست، چې دروغتیا د قهې په پیژندنې او پوهیدنې سره به وکړای شو دانسان دروغتیا د ساتنې او ښه والي لپاره، د لوی خدای په مرسته د دغو ښو او نیکو لارو چارو په پیدا کولو لاس بری وومو.

مونږ کله چې دروغتیا په باب خبرې کوو، د طب دنن ورځې په مشهوره معنی چې معالجي طب دي، ځان نه محصوروو. ځکه طبیبان له پخوا زمانو راهیسې پدې سره اتفاق لري چې طبابت په دوه ډوله دی - یو دروغانو لپاره دروغتیا ساتنه، او بل د دارو درملو په وسیله د بیمارانو بیرته رغونه. له حضرت پیغمبر علیه الصلاة والسلام څخه د ځینو ناروغیو لپاره د ځنو درملو په باب حدیثونه بیان شوي او ځنې علماوو هغه د دین جزء او الهی وحی بللې او تر پاملرنې لاندې یې نیولې دي. خو واقعیت ددې چې ځنې دغه درمل عربانو د خپلو محیطي تجربو پر بنسټ پیژندلي وو، لکه چې په متفق علیه حدیث کې له جابر بن عبدالله (رض) څخه روایت شوی چې: «إِنْ كَانَ مِنْ شَيْءٍ مِنْ أَدْوِيَتِكُمْ خَيْرٌ - أَوْ قَالَ شِفَا - فَنَفِي شَرِطَةِ مَحْجَمٍ أَوْ شَرِطَةِ عَسَلٍ أَوْ لَلْعَةِ بَنَارٍ تَوَافِقُ الدَّاءَ وَمَا أَحَبُّ أَنْ أَكْتُوبَ» یعنې که ستاسو په درملو کې څه ګټه او شفا موجوده وي، هغه به د وینه ایستونکي په نښتېر، د ساتو په څښلو او یا د ناروغی مطابق په اور داغلو کې وی، خو داغل مې ندي خوښ. ځنې درمل د چاپیریال د ځانګړې هوا، اوبو او نورو ځانګړو شرایطو سره متناسب او برابر وي، لکه د عربو د میشته کیدو باديې او بیاباني د نښتې چې امکان نلري پر ټولو خلکو

والسلام ويلي دي: «**والصدقة برهان**» يعنې صدقه برهان دئ (دمسلم په روايت له ابى مالک اشعري څخه).

دغه مصداقيت دسلوک يا کړو وړو په زياتو لارو چارو تحقيق مومي، چې دسلوک هريوه دغه لارې چارې دمسلمانانو ټولنې ته دهغه انتساب، او ددې ټولنې دسلولونو ترمنځ دپيوستون دارېکو دپياوړتيا په منظور، دونهې اخستنې له احساس څخه نمابندگي کوي او ددې بناء اساسي څښتنې بلل کيږي.

اسلام له مسلمانانو څخه غواړي چې کم له کمه په ورځ کې يو ځلي په اسلامي ټولنې يا په اصطلاح مدني تصرف پورې خپل منسوب والى ثابت کړي. پدې ارتباط ددې اُمت معلم ﷺ فرمايلي دي: «پر مسلمان باندې هره ورځ چې لمر راخيژي لازم ده ترڅو پخپل ځان صدقه وکړي. (له ابى ذر څخه دامام احمد په روايت).

دپر ځلي اوريدونکي صدقه پر مال پورې منحصر بولي، پوښتنه کوي: پداسې حال کې چې مال مو په واک کې نشته څرنگه به صدقه کوو؟ په ځواب کې بايد په توضيحي توگه ووايو چې دصدقې ډولونه زيات دي تکبير ويل، سبحان الله، الحمد لله، لا اله الا الله او استغفر الله ويل او په معروف باندې امر او له منکر څخه منع کول دا ټول صدقه دي. دغه راز له لارې څخه دازغيو او يا نور دا ذيت رسوونکو شيانو ليرې کول، دکانه اورول او دمظلوم غبر ته غوړ نيول او له بې وزلو سره همکاري دا ټول له ځان څخه پر ځان باندې دصدقې ډولونه بلل کيږي. په عين حال کې پيغمبر عليه الصلاة والسلام دمال موضوع همداسې نده پرې ايښې بلکې فرمايلي يې دي: «**که مال يې نه درلود پخپلو لاسو دي کار وکړي چې هم ځانته گټه ورسوي او هم صدقه ورکړي**». دابوذر په روايت کې يې فرمايلي دي: «په ورين تندي باندې ديوه مسلمان ورور هر کلئ او په مسکا ورسره روغېر کول درته صدقه ده، په معروف امر کول او له منکر څخه منع کول درته صدقه ده، هغه چاته چې لاره يې ورکه کړې ده، ستا لارښوونه صدقه ده، کمزوري او نابينا شخص ته لارښوونه صدقه ده، دليارې څخه دډبرو، ازغيو، هلوکو او نورو څيزونو ليرې کول صدقه ده، له خپلې سلواغې څخه د ورور سلواغې يا لوبښي ته اوبه اچول صدقه ده» (دترمذی او بخاری په

په یوه بل حدیث کې له ابی ذر (رض) څخه روایت شوی چې له پیغمبر ﷺ څخه مې وپوښتل چې تر ټولو غوره عملونه کوم دي؟ آنحضرت ﷺ وفرمایل: «ایمان بالله وجهاد فی سبيله» یعنې ایمان په خدای (ج) او دهغه په لار کې جهاد. ومې ویل دکوم مړه یې آزادول غوره دي؟ ومې فرمایل: «هغه چې لوړه بیه ولري او متعلقینو ته یې زیات ارزښت ولري.»، ومې ویل که چیرې دا کار مې ونکړ؟ ویی فرمایل: له یوه کسبگر سره مرسته وکړه او یا له یوه کم عقله سړي سره چې د عقل دکمزورتیا په خاطر یو کار په سمه توګه سر ته نشي رسولی همکاري وکړه. ومې ویل که داسې هم ونکړم؟ وې فرمایل خلکو ته له زیان او سر رسولو څخه ډډه وکړه، دا هم ستا لپاره صدقه ده. (متفق علیه).

دغه راز په یو بل حدیث کې یې فرمایلي دي چې «هره ښه خبره صدقه ده، له مسلمان ورور سره مرسته او معاونت صدقه ده، تېي ته داوړو وړ کول هم صدقه ده، دخلکو دلارې له سر څخه داډیت کوونکو شیانو لري کول صدقه ده» (په آدب مفرد کې دبخاري په روایت).

*

معروف (نیکی) هم د صدقې یوه برخه ده لکه څنګه چې پیغمبر ﷺ فرمایلي دي: «کُل معروف صدقه» یعنې هره نیکی صدقه ده (دبخاري په روایت له جابر او دمسلم په روایت له حذیفه څخه). دپیغمبر علیه الصلاة والسلام په لاندې وینا وؤ کې هم دمعروف مقصد واضح او روښانه شوی دی چې:

«انت المعروف واجتنب المنکر» یعنې معروف (نیکی) وکړی او له منکر (ناوړه کار) څخه ځانونه وژغوری یا ډډه وکړی.

«دپوره کار له کولو وروسته وګوره که خلکو تائید کړې او وېی ویل هغه بیا تکرار کړه، نو دا معروف دی او که خلکو درته وویل چې له هغه څخه ډډه وکړه - هغه منکر دی» (په آدب مفرد کې دبخاري په روایت ل حرمله بن عبدالله څخه).

دغه راز آنحضرت ﷺ فرمایلي دي: «نیکی ښه خلق دی، او گناه هغه څه دي چې

په سینه کې دې غای پر غای شوي وي خو ته پرې خوږ نه یې او نه غواړې چې خلک ورباندې خبر شي» (دمسلم په روایت له نواس بن سمعان څخه).

په عربی کې دمعروف کلمه او د «بر» کلمه دواړه مترادفې او دنیکی په معنی دي او دمنکر کلمه د «اتم» دکلمې مترادف او دگناه په معنی ده لکه څنگه چې رشید رضا پخپل تالیف شوي تفسیر کې وایي: «هر څه چې په هغه کې نفس او مال ته ضرر او یا لدې پرته نورو شیانو ته ضرر وي هغه منکر دی. تر ټولو سخت ضرر ټولنیز فسادونه دي».

معروف یا نیکی دصالحه اسلامي ټولنې دضمیر تعبیر او منکر دهغه څه تعبیر دی چې سالمه اسلامي ټولنه هغه ردوي او نه یې مني. نو چې داسې وي یادونه یې تل لازم ده ترڅو دوگړو ترمنځ پیوستون نور هم ټینګ شي او دا یادونه دامر بالمعروف او نهی عن المنکر په نامه یادېږي. دټولنې داصلاح او بنسټګړو دساتلو لپاره ضرور ده چې دټولنې افراد ځان ته متوجه وي. که چیرې داسې وکړي دگمراهانو گمراهي به ورته زیان ونشي رسولی ځکه هغوی اکثریت دي چې دخدای (ج) په امر یې قیام کړی دی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسُكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا آهْتَدَ يَتَمَّ﴾ (المائدة: ۱۰۵) یعنې ای مسلمانانو خپلو نفسونو ته متوجه اوسئ. که چیرې تاسو لپاره موندلې وي، گمراهان تاسو ته ضرر نشي رسولای. دغه راز رسول کریم ﷺ فرمایي: «**خپل ورور سره مرسته وکړه که ظالم وي که مظلوم**». یوه صحابي وپوښتل: ای دلوی خدای پیغمبره: له مظلوم سره خوبه مرسته وکړو خو که چیرې هغه ورور ظالم وي څنگه ورسره مرسته وکړو؟ پیغمبر ﷺ وفرمایل: «**که ته وکړای شي هغه له ظلم څخه واړوي، دا پخپله له هغه سره مرسته ده**» (دبخاري په روایت له انس څخه).

*

خو اما «احسان» چې پدې باب کې ستر هدف او مطلوب دی، په حدیث شریف کې داسې تعریف شوی دی: «احسان هغه دی چې ته دخدای داسې پرستش وکړې لکه چې وینې ئې، که ته هغه ونشي لیدلی، هغه تا ویني.» (متفق علیه له عمر بن خطاب (رض) څخه)

دغه احسان له ټولو ښيگڼو څخه غوره او ستره ښيگڼه ده. په هر کار کې ښيگڼه او ښکلا په زړه پورې کار دی چې: «إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ وَيُحِبُّ الْجَمَالَ» يعنی خدای جميل دی او جمال يې خوښ دی. (دمسلم په روايت له ابن مسعود څخه).

﴿قَاصِرٌ صَبْرًا جَمِيلًا﴾ (المعارج: ۵) يعنی صبر وکه، نیک او جميل صبر.

﴿فَاصْفَحَ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ﴾ (الحجر: ۸۵) يعنی گذشت ولره، نیک گذشت.

﴿وَسَرَّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا﴾ (الاحزاب: ۴۹) يعنی ښځې په نیکۍ سره خوشې کړی.

﴿وَاجْرَهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا﴾ (الزمل: ۱۰) يعنی گوښه شی له هغوی څخه په ښه شان گوښه.

د «نیکۍ» پدیده باید په نورو ارزښتونو کې هم وځلیري: په اصلاح کې، په معروف کې په صدقې کې. له همدې امله وینو چې گڼ شمیر دغه شان تعبیرونه یو ډبل پرځای استعمالیږي. د صدقې د تعبیر لپاره دا احسان استخدام، دغه راز دهغه عکس او هم معروف چې ځنی وختونه او په ځنی حالاتو کې دا احسان د تعبیر لپاره په کارول کیږي:

﴿فَأَمْسَكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرَ حَوْهِنَّ بِمَعْرُوفٍ﴾ (البقره: ۲۳۱) يعنی هغه ښځې په احسان سره وساتۍ، یا په احسان سره خوشې کړی او بل آیت شریف ﴿فَأَمْسَاكُ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحُ بِإِحْسَانٍ﴾ (البقره: ۲۲۹) يعنی په نیکۍ سره يې وساتۍ او په احسان سره يې خوشې کړی؛ لکه انسان چې غواړي په معروف امر وکړي نو باید امر يې په معروف وي.

*

اوس باید پوه شو چې که چیرې یو مسلمان فرد پر ځان واجب وگرځوي چې په ورځ کې کم له کمه په یوه مدني عمل لاس پورې کړي ترڅو په اسلامي ټولنې پورې دهغه دانتساب شاهد او ښکارندوی وي، نو پدې صورت کې به دده صدقات په یقین سره روغتیا يې صدقات هم له ځانه سره ولري. لکه روغتیا ته د مضرو شيانو لیرې کول او

د سلامتۍ او تندرستۍ لپاره د گټورو شيانو وړاندې کول، دروغتيا يې موسسو په جوړولو کې برخه اخستنه او له هغو سره مادي مرسته، په چاپيريال کې د هر ډول فسادونو له منځه وړلو لپاره مبارزه او د ټولنې د هر فرد لپاره د ښو خوړو او مناسبو اوبو در رسولو ضمانت په لاره کې کار کول، او د واکسين په شان دروغتيا يې اجرا توتطبيق او د ناروغۍ دخپريدو دمخنيوې لارو ته دنورو رابلل او داسې نور.

*

واما بعد:

هغه څه چې پدې رساله کې په بېره سره ليکل شوي دروغتيا دسترې فقهيې خو محدود فصلونه دي. خوزه غواړم ووايم چې دروغتيا فقه يا روغتيا يې پوهه د فقهيې دنورو بابونو په شان ژوندۍ، اغيزمنه او د هر زمان او مکان لپاره سازگار ده. مخکې مو يادونه کړې وه چې نړيوال روغتيا يې سازمان پدې لسيزه کې ټول خلک د لمرنيو روغتيا يې مراقبتونو درعايت لارو چارو ته رابللي دي. تر څو د ټولو لپاره دروغتيا د تحقق زمينه برابره شوې وي. دنړۍ هيوادونو دغه تگ لاره په ښه شان منلې، او په تطبيق کې ئې هڅه کړې ده. خو لاهم په هر ځای کې ستونزې شته چې دروغتيا يې چارو د پرمختگ خنډ گرځي چې له ټولو څخه مهم يې څلور مشكله دي:

۱- داساسي منابعو او بشري ځواک کمښت

۲- د ټولنې دبيلابيلو برخو تر منځ د همکاري نشتوالی.

۳- د ټولنې نه همکاري او نه گډون.

۴- د ادارې ويجاړتيا او د ښه تدبير نشتوالی

«روغتيا د ټولو لپاره» هدف ته درسيډو په منظور اوسنۍ نړۍ داسې لارو چارو ته اړتيا لري چې دهغې په واسطه په مشکلاتو او خنډونو بريالی شي.

پدې برخه کې اسلامي چلند د ښه حل لاره ده. او لکه څنگه چې څرگنده ده، اسلام دبيلابيلو قضيو او مسئلو په معالجه کې عمومياتو ته متوجه ده او هيڅ مسئله له نژدې يا

ليري اتصالاتو څخه په جلا توگه نه ارزيايي کوي. دا د ټولنې د قضايو په حل او معالجه کې د اسلامي عمل د لارو چارو اساسي ميزه بلل کيږي. تر هغه پورې چې داوېو رسولو په سيستم کې ښه والی رانښي، تر هغو پورې چې په تنظيمي خدمتونو او د ټولنې د افرادو په اقتصادي سويه کې ښه والی رانښي، او د انسانانو په ښوونه، تغذيه، پوښاک او استوگنځي کې بهېود رامنځ ته نشي، امکان نلري چې عمومي روغتيا دې سمه شي.

په روغتيايي مراقبتونو کې اسلامي چلند د اسلامي ټولنې پر هغو اساسي ارزښتونو ولاړ دی، چې مخکې موبيان کې او هغه عبارت دي له پيوستون (تاسک)، همکاري او مرسته، خود کفايي او احسان. د خود کفايي په حالت کې توليدات او عوائد زياتوالی مومي ځکه چې د ټولنې ټول وگړي په هغې کې ونډه اخلي او په ډېر کم تکليف سره مادي اهداف تر لاسه کيږي، په تعاون او همکاري سره د ټولنې بيلابيلې برخې سره نژدې کيږي. کارگر او بزگر، انجنير او سوداگر او طبيب ټول د نيمکۍ، تقوی، خير او صلاح په کار کې د تعاون لپاره سره يو، او په تاسک او پيوستون سره د ادارې خرابي او د تدبيرونو نشتوالی له منځه ځي او په تيره بيا د ځان ژغورنې مېداً او دشورا مېداً په ښه وجه تحقق مومي. په احسان سره ټولنه مخ په تکامل درومي، ځکه هر څوک هڅه کوي چې خپل کار او وظيفه په ښه شان سرته ورسوي. لدې امله چې احسان کوي او لوی خدای دده عمل ويني، هغه صدقه حسابوي او ښه پاداش ورکوي، نو شخص په دغه شان درک سره، په پاکۍ او اخلاص وظيفه سرته رسوي. لکه څنگه چې رسول الله ﷺ فرمايي: **«لَا تَحْقِرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئًا»** يعنې هيڅکله يونيک کار ناخيزه مه شميره (د ابوداود او ترمذي په روايت له جابر بن مسلم څخه او صحيح حسن حديث دی).

پدې ډول سره روغتيايي مراقبتونه لومړی د ژوندانه د ناوړه او کرکجنو کړو وړو بدلولو ته را بلل دي چې نننی انسان له اسلامي طريقې څخه په ليرې والي سره پکښې اوسيږي. اسلام بلنه ورکوي چې انسان د دغو لارو چارو په پيروي سره خپل وړ او په زړه پورې ژوندانه ته ورسيږي.

د فطري تل پاتې مېداً ده: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا

بِأَنْفُسِهِمْ ﴿الرعد: ١١﴾ يعني په يقين سره چې لوی خدای (ج) د یو قوم حالت نه بدلوي تر هغه وخته پورې چې دغه قوم پخپله خپل حالت بدل نکي. دژوند دلارو چارو بدلول یوازې کولای شي دانسان روغتیا ښه کړي او دروغتیا یې مراقبتونو تکلیفونه تر یوې اندازې پورې کم کړي.

روغتیا یې مراقبتونه په دوهمه مرتبه کې د پرمختګ د بنسټیزو اړتیاوو په لیرې کولو کې له ځانه پوره والي ته بلنه ده، چې روغتیا او سلامتیا دهغه یوه برخه جوړوي.

د پرمختګ او ترقي بنسټیزې اړتیاوې

د پرمختګ او ترقي د بنسټیزو اړتیاوو یا اساسي ضرورتونو د برابرولو مفهوم هغه مفهوم دی چې د اسلام د تمدن په تاریخ کې ژورې ریښې لري. څوک چې د اسلام پیغمبر حضرت محمد مصطفیٰ ﷺ سیرت لولي نو پوهیږي چې آنحضرت ﷺ په مدینه منوره کې له ځای په ځای کیدو وروسته دنوې اسلامي ټولنې د حداقل لمرنیو اساسي اړتیاوو د برابرولو په لړ کې تر هر څه دمخه د امنیت تأمین ته پاملرنه وکړه. امنیت هغه شرط دی چې پرته له هغه څخه د پرمختګ نور شرطونه او نورې اړتیاوې ترسره کیدای نشي. په قرآن عظیم الشان کې دامن او امان ارزښت ته څو ځایه اشاره شوې چې دهغو له جملې څخه یو د حضرت ابراهیم خلیل الله دعا ده چې داسې ورڅخه یادونه شویده: ﴿رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ﴾ (البقره ۱۲۶) یعنې ای زما رب! داڅاوره (مکه) دامن ښار وگرځوه او اوسیدونکو ته یې له پیداوارو څخه روزي ورکړه. همدارنګه د حضرت یوسف علیه السلام یادونه کوي چې خپل مور او پلار او ورونو ته یې وویل: ﴿ادْخُلُوا مِصرَ إِن شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ﴾ (یوسف: ۹۹) یعنې مصر ته دخدای (ج) په اراده په امن سره ورننوځئ. په قریشو باندې یې منت ایښی دی چې: ﴿أَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُجْبِي إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ (القصص: ۵۷) یعنې آیا امن ځای (کعبه) مو دهغو په واک کې ورنکړه چې پیداوار له هرې خوا ورته راچالان دي او بیا

فرمایي: ﴿فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ﴾ (قریش: ۳-۴) یعنی قریشو ته بنایي چې ددې کور (کعبې) دڅښتن عبادت وکړي چې دوی ته یې خواږه ورکړل، له لوړې څخه یې وژغورل او له ویرې څخه یې ورته امان ورکړ. داسلام سپیڅلي دین پیغمبر ﷺ حدیث دی چې: **«من أصبح منكم آمناً في سربه، مغافى في جسده، عنده قوت يومه، فكأنما حيزت له الدنيا بحذا فیرها»** یعنی له تاسو څخه هر څوک چې پخپله کورنۍ کې په امن سره راوین شي بدن یې روغ وي او خپل ورځنی آذوقه ولري، داسې ده لکه چې ټوله دنیا یې په واک او قبضه کې وي (دترمذی په روایت له عبدالله بن محسن څخه، له پلار څخه یې او وایی چې حسن حدیث دی). دحضرت پیغمبر ﷺ مهاجرین (هغه چې له مکې څخه راغلي و) او انصار (هغه چې په مدینه منوره کې یې مرسته کوله) سره یو کړل او له یهودو سره یې یو تړون وکړ چې د «مدینې تړون» په نامه شهرت لري. پدې تړون کې داسې راغلي دي چې: «دابن عوف یهودیان او دیهودونور قوم مسلمانانو سره یو ځای یو ملت جوړوي خو یهودان به خپل او مسلمانان به خپل دین ساتي». په همدې سند کې راغلي دي: «هغه څوک چې له مدینې څخه وځي هم به په امان کې وي او څوک چې په کښې پاته کیږي هم به په امان کې وي».

په لمړنیو بنسټیزو اړتیاوو کې چې داسلام پیغمبر ﷺ هغه ته پاملرنه او دخلکو لپاره یې دهغه په برابرولو کې هڅه وکړه هغه اوبه وې. له حضرت عثمان (رض) څخه روایت دی چې کله دخدای پیغمبر ﷺ مدینې منورې ته تشریف راوړ، نو پرته درومه له کوهي څخه نورې ښې دڅښلو اوبه هلته نه وې، نو ځکه رسول الله ﷺ وفرمایل: **«هر چا چې درومه شاه وپیرودله او دمسلمانانو په واک کې یې ورکړه په جنت کې به تردې ددېرې ښې شاه خاوند شي»**. ددې حدیث په اوريدلو سره ذوالنورین حضرت عثمان (رض) داڅه وپیروده او دمسلمانانو په واک کې یې ورکړه. (دترمذی په روایت له عثمان (رض) څخه حسن حدیث دی). پیغمبر ﷺ فرمایلي دي: **«إفراغک من دلوک فی دلو أخیک صدقة»**، یعنی دخپلې سلواغې څخه دورور سلواغې ته اوبه اچول صدقه ده (دترمذی په روایت له ابی ذر

خه)، همداراز **«والشربة من الماء تسقيها صدقة»** يعنې د يوه غړپ او بوور كول يوه تېري ته صدقه ده (په ادب مفرد کې د بخاري په روايت له ابې ذر خه).

په بنسټيزو يا لمړنيو اړتياوو کې يو بل **خواړه دي** چې لوی خداى (ج) په قرآني آيتونو کې د امن سره يو ځاى ورته اشاره کړې ده. پيغمبر عليه الصلاة والسلام هم په پورته ذکر شوي حديث کې امنيت او خوړو ته يو ځاى اشاره کړې وه او کرکيلې يا کرهنيې ته يې چې دخوړو منبع ده جدي پاملرنه او هڅونه کړيده لکه چې فرمايي: **«دنيا لگيو ايښودل او د يوې دانې کرل، چې انسان، او نور حيوانات هغه وخوري د يوه مسلمان لپاره صدقه ده»** (دمسلم په روايت له جابر خه). همدارنگه يې فرمايلي دي: **«که د قيامت ورځ رارسېږي او تاسو يو نيا لگى په لاس کې لرئ، نو که کولائى شئ مخکې له راپورته کېدو څخه هغه کېښوئ»**

دغه راز يو بل اساسى ضرورت **جومات** ؤ چې په اسلام کې د عبادت او ښوونې او روزنې ځاى، د علم مدرسه دادب او فرهنگ مرکز او دخلکو د عمومي راغونډيدو ځاى دى. په صحيحينو او احاديثو په نورو کتابونو کې د مدينې منورې د جومات د ودانولو کيسه له حضرت انس (رض) څخه روايت شوې چې حضرت رسول اکرم ﷺ او دهغه يارانو څه ډول د جومات د ودانې په کارونو کې ونډه اخستله. آنحضرت نه خوښوله چې ځان له نورو اصحابو څخه ممتاز وگڼي، نو ځکه يې ډېرې او نور تعميراتي مواد په خپله مبارکه اوږه لکه دنورو په خير انتقالول او کوښښ به يې کاوه ترڅو تر نورو زيات کار وکړي او يو تلې کار کوونکى وي.

په مسلمانانو کې يو بل بنسټيز ضرورت **تعليم او ښوونه - روزنه** ده. حضرت پيغمبر ﷺ د زده کړې په ضرورت باندې زيات ټينگار کړى او هغه يې لکه د سپيڅلو، رښتينو او وظيفه پيژندونکو کسانو نور فرايض او واجبات، شخصي و جيبه گڼلې ده او فرمايي **«طلب العلم فريضة على كل مسلم»** يعنې د علم غوښتنه او زده کړه په هر مسلمان فرض ده (د ابن ماجه په روايت له انس ابن مالک خه). د علماوو تر منځ موافقه موجوده

ده چې دمسلم کلمه دواړو-نارینه او ښځوته استعمالیږي نو ځکه ځنی یې دا حدیث داسې بیانوي: **« طلب العلم فریضة علی کل مسلم و مسلمة »** یعنې دعلم طلب یا زده کړه پر هر مسلمان او مسلماني فرض ده. څرگنده ده چې لکه نورې واجبي ځانگړې دندې، دعلم غوښتنه او زده کړه هم دوگړو دځانگړو دندو یا وظیفو په حیث ضرور ده، او اسلامي دولت دټولو وگړو څخه دا غوښتنه کوي چې دعلم او پوهې زده کړه لکه نور نیک (معروف) عملونه سرته ورسوي. ځکه چې الله رب العزت امر کړیدئ هغه څوک چې عامه مسئولیتونه په غاړه اخلي نو باید خپل کارونه او نور نیک عملونه په ښه ډول سرته ورسوي. لکه چې فرمایي: ﴿الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ﴾ (الحج: ٤١) یعنې هغوته چې مو په ځمکه قدرت ورکړئ، باید لمونځ وکړي، زکات ورکړي او دنیکو عملونو سپارښتنه وکړي.

حضرت پیغمبر ﷺ فرمایلي دي: «الناس. عالم و متعلم؛ ولا خیر فی ما بعد ذلک» یعنې وگړي باید یا عالم وي یا متعلم یعنې زده کوونکي، لدې نه بهر ښه والی نشته (ددارمي په روایت له ابی درد اڅخه). آنحضرت ﷺ دبدر په جنگ کې دکفارو دتعلیم یافته جنگي بندیانو دآزادولو لپاره شرط کیښود چه هغوی دې څو کسو مسلمانانو ته لیک لوست ورزده کړي نو آزاد دي. پیغمبر علیه الصلاة والسلام دمطلوب علم ډول وټاکه او هغه ډول علم چې غوښتنه یې، داسې بیانوي: **« اللهم إني أسألك ... علماً نافعاً »** یعنې ای زما ربه له تا څخه نافع (گټور) علم غواړم. (دامام احمد په روایت له ام سلمه څخه). او فرمایي: **« اللهم إني أعوذ بك من علم لا ينفع »** یعنې یا الهي له هغه علم څخه چې گټور نه وي ما وساتې (دمسلم په روایت له زید بن ارقم څخه) داسلام پیغمبر ﷺ دزده کړې او ښوونې ډیرې ښې طریقې ته داسې اشاره کوي: **« انما العلم بالتعلم »** یعنې علم په زده کړې سره ترلاسه کیږي (له ابی هريره څخه په خطیب تاریخ کې او حسن حدیث دئ). حضرت رسول الله ﷺ به اصحابو کرامو ته ښوونه کوله چې: **« علموا، و یسروا ولا تعسروا، و یسروا ولا تنفروا »** یعنې خلکو ته ښوونه وکړی، آسانی راوړی، سخت یې مه بیانوی، زیری

د تطبيق وړ وي. لکه چې امام ابن قيم (رح) د «زاد المعاد» په نامه خپل کتاب کې ليکلي: «رسول الله ﷺ د لوی خدای او دهغه د جنت په لور د لارښود او رابلونکي په توګه؛ خلکو ته د لوی خدای دور پيژندنونکي او دهغه ذات درحم، مهر يانی او رضایت د چارو د بيانونکي او په هغو باندې د امر کوونکي په توګه؛ او په هغه څه چې الله (ج) پرې خپه کيږي د بيانونکي او منع کوونکي په توګه مبعوث شويدي... خو جسماني طب د شريعت بشپړتيا نتيجه او لغيره مقصود دی...»

د طبابت د دې برخې يعنې معالجي برخې په هکله بايد ووايو چې، حضرت پيغمبر ﷺ د ددای اساسات تثبيت کړي او دهغو امر يې کړيدئ. لکه څنګه چې ابی داود له اسامه ابن شريک څخه په صحيح حديث سره روايت کوي چې «تداووا!» يعنې تداوي وکړی، او دترمذي په روايت يې فرمايلي دي: «نعم يا عباد الله تداووا!» يعنې بلې اى د خدای بنده گمانو تداوي وکړی. پيغمبر ﷺ په خپلو مبارکو فرمايشونو سره د ناروغانو پر مخ د شفا دهيلو دروازې پرانيستي لکه څنګه چې په بل حديث کې له ابی هريره څخه امام بخاري روايت کړئ: «ما أنزل الله من داء إلا أنزل له شفاء» يعنې لوی خدای (ج) هېڅ ناروغي نده را استولې، ترڅو يې دهغې شفا نه وي را استولې. او پدې ډول يې طبيبان د درملو لټولو، او دغې دوا ته د لاس بري لپاره د علمي څيړنو پر مخ بيولو ته هڅولي دي. لکه څنګه چې دمسلم او احمد په روايت له جابر څخه حديث کې راغلي: «إن الله لم ينزل داء إلا أنزل له شفاء: علمه من علمه وجهله من جهله» يعنې لوی خدای هر ناروغ ته شفا راواستوله، هغه چا وپيژندله چې پوه شو او هغه څوک چې پوه نشو ويې نه پيژندله.

او هم د ددای په برخه کې د پام وړ ده چې داسلام پيغمبر عليه الصلاة والسلام د ددای مسئله خلکو ته په سمه توګه بيان کړه داسې چې: «أرأيت رقي، نسترقبها، ودواء نتداوي به وثقأ؟ نتقيها، هل ترد من قدر الله شيئا؟ فقال ﷺ هي من قدر الله» يعنې اى پيغمبره د خدای تاسو د دم او دعا په هکله څه وايی، که چيرې په دارو درملو لاس پورې کړو، او يا غسان له ناروغيو وساتو آیا الهي تقدير کوم څه ردوي؟

ورکونکي اوسۍ او خلک له ځانه مه تپرا کوی. (په ادب مفرد کې د بخاري په روايت او د احمد په روايت له ابن عباس څخه).

په بنسټيزو اړتياؤ کې يو هم د عايداتو منبع ده چې يوازې د توليدي کار په وسيله تر لاسه کيږي. پدې اړوند د اسلام ستر پيغمبر ﷺ فرمايي: **«هېچا دخپل لاس د حاصل څخه بهتره دروۍ نده خوړلې او حضرت داود (ع) دخپل لاس له محصول څخه خپله روزي برابروله»** (د بخاري په روايت له مقدم بن معدي کرب څخه). همدارنگه فرمايي: **«خير الکسب کسبُ يدالعامل اذا نصح»** يعنې تر ټولو ښه عايد دهغه چا دی چې پخپل لاس په صداقت سره کار کوي. (د احمد په روايت له ابی هريره څخه). په همدې مفهوم حديث خو په نورو الفاظو سره له رافع بن خديج څخه امام احمد او طبراني روايت کړيدی. آنحضرت ﷺ فرمايي: **«على كل مسلم صدقة»** يعنې په هر مسلمان باندې صدقه شته. پوښتنه وشوه که هغه څه ونلري؟ آنحضرت ﷺ وفرمايل: **«فيعمل بيديه فينفع نفسه و يتصدق»** پخپلو لاسو دې کار وکړي چې ځانته گټه ورسوي او د صدقې ورکولو توان هم پيدا کړي. (متفق عليه له ابی موسیٰ اشعري څخه).

نن مونږ دې ته زياته اړتيا لرو چې کومه ليار چې د اسلام ستر پيغمبر ﷺ مونږ ته هواره کړې، تعقيب کړو.

پدې کې هيڅ شک نشته چې د اسلامي امت دراتلونکي نسل د حالت په ښه کيدو کې دغه لارښوونې خورا زياتې اغيزمنې دي، لکه چې دمخکې اسلامي امت دنسلونو ژوند د همدې لارښوونو او لارو چارو په رڼا کې ډير ښه شوئ و. او په رښتيا سره دا هغه لارښوونې دي چې نن يې مونږ د پرمختگ د بنسټيزو اړتياوو يا اساسي ضرورتونو د برابرولو لارې چارې بولو، تر څو دهغو جوړوونکي او پرمختيايي طبيعت ته چې په حقيقت کې د ځمکې پر مخ د بشر اساسی هدف دی، پاملرنه وشي. پدې اړوند لوی خدای عزوجل فرمايي: ﴿إِنشَاءكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا﴾ (هود: ۶۱) يعنې لوی خدای تاسو له ځمکې څخه پيدا او دهغې د آبادۍ لپاره يې، مامور کړي. په حقيقت

کې دا هغه څه دی چې ابن خلدون په خپلو چټکو څیړنو او ژورې کتنې سره هغه درک کړي او دخپل کتاب «مقدمه» په ۴۳ مخ کې یې داسې ورڅخه یادونه کړیده: «دبشر لپاره دانساني ټولنې جوړیدل ضروري دي، پرته له هغو انسان نشي کولای خپل دشته والی هدف ته چې لوی خدای (ج) هغه پرمخه خپل خلیفه ټاکلی، دعمل جامه ورواغوندي. په حقیقت کې همدا دټولنې مفهوم دی چې دخپلې وینا موضوع مې وگرځوله». لوی خدای (ج) دځمکې دآبادۍ او پرمختګ وسیلې ولارې دبشر لپاره آسانه کړي لکه چې په څرګند ډول سره فرمایي: ﴿وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ﴾ (الاعراف: ۱۰) یعنې ځمکه موستاسو په واک کې درکړه اوستاسو دپایښت وسیلې موهم درته آماده کړې. بل آیت شریف دی چې: ﴿جَعَلْ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ ذُلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ﴾ (الملك: ۱۵) یعنې الله پاک ځمکه تاسو ته پسته او تابعداره وگرځوله ترڅو وگرځئ پر هغې او خوړئ له هغې څخه دالله تعالیٰ حلاله روزي. په همدې طبیعي دلیل مسلمانان علاقه مندوي چې دخپل واحد خدای (ج) تابعداري وکړي، ترڅو ټولنیز پرمختګ ته دعمل جامه ورواغوندي. دغه هدف په تولیدي کارونو کې په پانګه اچونې، زیات کوښښ او زیار او دخپلو استعدادونو څخه داعظمي گټې اخستنې او دالله تعالیٰ په لارښوونې او نصرت سره ترلاسه کیدای شي. الله (ج) خپل پیغمبر ﷺ ته فرمایي: ﴿فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ﴾ (الشرح: ۷) یعنې کله چې له یوې دندې څخه فارغ شوی بلې پسې راپاڅیږه. دهمدې مفهوم دڅرګندولو په مقصد حضرت پیغمبر ﷺ فرمایي: «الْبُدُّ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْبِدَالِ السُّفْلَى» یعنې پورته شوی لاس تر کښته لاس غوره دی (متفق علیه له حکیم بن حزام څخه).

پرتله لدې چې په پام کې ونیول شي چې آیا دا حقیقت به رسماً منل کیږي او که نه، خو جومات کولای شي داسلام ددندو په پرمخ بیولوکې لوی رول ولوبوي. دجوماتونو امامان، واعظان، ویناکوونکي او ښوونکي کولای شي اسلامي امت دهغو دټولنیز حالت دښه کیدو په مقصد په عمومي توګه او دروغتیایي حالت دښه کیدو په مقصد په خاصه

توگه، لازمي لارښوونې وکړي. په همدې دليل روغتيايي مؤسسې او په سر کې يې اسلامي روغتيايي مرکز دا دنده لري ترڅو دښوونې او روزنې علمي مواد دروغتيا په برخه کې داسلام دمبين دين دلارښوونو په رڼاکې برابر او دټولنې په واک کې يې ورکړي. همدارنگه هغوی بايد آسانه تعليمي تگ لارې دبشریت دستر استاد حضرت محمد مصطفی ﷺ دارشاداتو او لارښوونو مطابق په ډيره ارزانه بيه تيار او عملي کړي لکه چې فرمايلي يې دي: «**عَلِّمُوا وَبَشِّرُوا وَلَا تَنْفَرُوا**» يعنی ښوونه وکړی، خلکو ته آساني راوولی، زيری وړکوونکي اوسې او خلک له ځانه مه ليرې کوی. (په ادب مفرد کې دبخاری په روايت او له ابن عباس څخه داحمد په روايت). داسلام دپیغمبر ﷺ دښوونې او زده کړې ډيرې ساده ليارې چارې حتی دخپل وخت بيسواده خلکو ته چې ليک لوست يې نه و زده او په شميرلو او حساب نه پوهيدل، فهرست او ترتيب کړي و.

*

په پای کې غواړم خپله وينا په يوه ساده مثال سره پای ته ورسوم. دامثال ديوه وړوکي ليرې پراته کلي دجومات دامام په هکله دئ چې دخلکو په تعليم بوخت و، هغو ته يې لارښوونه کوله چې څه ډول له هغو خوړو څخه چې په واک کې يې دي په ښه ډول گټه واخلي. دکلي خلکو او دهغو ماشومانو ته دابښودل چې څرنگه حشرې او نور کوچني ژوندي موجودات چې ناروغی انتقالوي داسلام دپیغمبر ﷺ دلارښوونو پر بنا، مړه کړي او له منځه يې يوسي. هغه خلکو ته لارښوونه کوله چې څرنگه دپیغمبر ﷺ دلارښوونو په اساس عمل وشي چې ويلي يې و: ددې لپاره چې غشئ دبل چا په ځان ونه منبلي، دغشي سر په خپل لاس وپوښي ترڅو دناوړه پښو درامنځ ته کيدو څخه مخنيوی شوی وي.

خلکو ته يې ښوونه کوله چې په څه ډول په ساده شکل او ارزانه بيه له ناروغيو څخه ځانونه وساتي. دغه امام خلکو ته دتبې دراتيتولو په مقصد دپیغمبر ﷺ دلارښوونو پر بنا داوبو څخه کار اخستل ورزده کړل چې فرمايلي يې و: «**الحمى من قبح جهنم فابردوها**»

B

6.50

WHO

6957

v.4

cp. 2

Published by M.O.P.H. Afghanistan with
technical and financial support of W.H.O.
November 1997.

All rights reserved.

Printed at: PanGraphics (Pvt) Ltd., Islamabad

پالامه، يعنې تبه د دوزخ تپ دئ او په اوبو سره يې سپړه کړي. (متفق عليه له بي بي عايشې
 څخه). دې امام خلکو ته دخوړو، اوبو، کور، کاليو يا جامو او د ژوند د چاپيريال د حفظ
 الصحي او نظافت بنسونه کوله او ورته يې ويل چې د ژوند د چاپيريال ککړول يو ناوړه
 عمل دئ چې د اسلام مابين دين هغه منع کړئ دئ. هغه دخپل کلي خلکو ته لاربنسونه
 کوله چې دخپلو بي وزلو وروڼو سره مرسته او لاس نيوي وکړي او دهغو آرامي او
 سوکالي ته پام وکړي، ورته يې زده کړه کوله چې څنگه دهرينه کار (معروف) کولو ته
 پاملرنه وکړي، او نورو ته هم دينه کارونو د کولو سپارښتنه وکړي؛ پخپله هم د ناوړه
 (منکر) کارونو څخه ډډه وکړي، او نور هم، له هغو څخه منع کړي. پدې لاربنسونه سره
 ددې کلي د جومات امام خپله ټولنه د اسلامي ژوندانه هغې تگ لارې ته هڅوله او
 رهنمايي کوله، چې ددوی دنیکمرغۍ ضامن په دنيا او آخرت کې ده. دهمدې کوچني او
 په ليرې گوټ کې پراته کلي دې امام ته مې دې سلام وي!

* * * *

آنحضرت ﷺ و فرمايل چې دهغو اغيزې هم الهي تقدير دي. (دترمذي په روايت له ابی خزانه خه). پدې ډول سره پيغمبر ﷺ روښانه کړه چې الهي تقدير هم دلوی خدای (ج) په تقدير دفع کيږي او هيڅ شی له تقدير خه بهر ندي، نو په اسلام کې تنبلي او دتوکل په نامه تکیه کول ځای نلري، بلکې مسلمان مکلف دی چې الهي تقدير دالله تعالیٰ په تقدير سره دفع، او هغه وخت د کار دنتیجې لپاره په متعال خدای توکل وکړي.

د تداوی په برخه کې بله ډپام وړ خبره داده چې پيغمبر ﷺ د «روحاني طب» په نامه پر ضد را پاشيدلی؛ ملاحظې، تجربې، اسبابو او مسبباتو پورې اړوند طبابت ته يې ارزښت ورکړی؛ او هغه څه چې دجاهليت په دوران کې دعربو او غير عربو په منځ کې دناروغۍ دعلتونو په باب خپاره ول، چې دناروغيو ظاهري اسباب او طبيعی عوامل به يې پرېښودل، او په پټو نامعلومو اسبابو باندې به يې تکیه کوله، باطل وگرځول. لکه دمری گانو او صدفونو غړول؛ بې معنی سحر او جادو او افسون؛ بې مفهومه عوذې او شعبده بازی؛ چې دجادو گرو، ساحرانو او تیرايستونکو لخوا يې رواج موندلی ؤ. پدې اړوند حضرت پيغمبر ﷺ داسې فرمایلي دي: «**من علق قیمه فقد اضرک**» یعنې هرچا چې (پدی مقصد) مری په غاړه غړولي وي داسې ده لکه شرک يې چې راوړی وي (دامام احمد په روايت له عقبه بن عامر خه). له عقبه بن عامر خه په بل روايت کې چې ابوداود، نسائي، ابن ماجه او حاکم نقل کړيدي، پيغمبر ﷺ فرمایلي دي: **من علق قیمه فلا تم الله له، ومن علق ودعة فلا ودع الله له** یعنې هرچا چې د علاج په مقصد مری غړولي، لوی خدای به دهغه مقصد ترسره نکړي او چاچې کودی یا صدف وغړاوه لوی خدای به هغه ته هم راحت او آرامي ورپه برخه نکړي.

دا و د تداوی او معالجي په باب نبوي ارشادات، خود سالمو او روغو اشخاصو دروغتیا ساتنې په باب هم د آنحضرت ﷺ روښانه او څرگندې لارښوونې شته، ځکه چې دروغتیا ساتنې قواعد عمومي قواعد وي چې په خلقت کې دلوی خدای د لارې له چلندونو سره سمون لري، او دلوی خدای (ج) په امر دجوړ شوي صورت دینې ساتنې سبب گرځي. لکه چې الله (ج) فرمایلي دي: ﴿سَبَّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى الَّذِي خَلَقَ

فَسَوَّى ﴿الاعلى: ۱-۲﴾ يعنې دهغه رب په نامه چې هر څه يې خلق کړي او دکمال او اعتدال حد ته يې رسولي په تسبیح مشغول شه. دانفطار سوري په ۶-۷ آيتونو کې راغلي چې: ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ، فَعَدَلَكَ﴾ يعنې ای غافل انسانه څه وشول چې له خپل رب څخه مغرور او نافرمانه شوي هغه رب چې ته يې له نيست څخه هست او بشپړ صورت او اعتدال يې درکړ. او دالشمس سوري په ۷ آيت کې فرمايي: ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا﴾ يعنې قسم دی په انساني نفس او هغه چا چې دايي په ښه وجه خلق، او اعتدال يې ورکړ. په پورته ذکر شوو آيتونو کې د «سواء» کلمه ليدل کيږي چې د عدل او برابري په معنی ده. نو ددې عدل او برابر حالت ستانه داسلامي شريعت دمقاصدو اساسي جز دي، ځکه چې شريعت دبنده گانو دگټو دجلب او دهغو څخه دمفاسدو ددفعې لپاره وضع شوئ. لکه چې عامل عالم او ممتاز مجاهد عزالدين بن عبدالسلام په خپل ارزښتناکه کتاب «قواعد الاحکام فی مصالح الانام» کې دغه حقيقت روښانه کړئ او ورپسې يې په توضيحي ډول داسې ويلي دي: «شريعت په مجموع کې يا دمفاسدو ددفعې لپاره دي، يا دمنافعو او مصالحو دجلب لپاره. هر وخت دې چې دلوی خدای (ج) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ يعنې ای هغو کسانو چې ايمان مو راوړئ، غږ تر غوره شو، ددې غږ په مابعدو مضمون کې فکر او سوچ وکه، نو پوه به شې چې يا خير دي چې تا ورته رابولي، يا شر دي چې له هغه څخه دې منع کوی، او يا هم دتحريک او توبيخ ترمنځ جمع ده. لوی خدای (ج) پخپل کتاب کې چې کوم بيان کړئ وي: هغه څه چې په ځنو احکامو کې دمفاسدو په توگه ياد شوي، له هغو څخه د ددې کولو او لرې والي په مقصد دي: او هغه څه چې په ځنو احکامو کې دمصالحو په توگه دي، په دغو مصالحو باندې دهڅونې، تحريک او لاس پورې کولو په مقصد وي.»

هغه (عزالدين بن عبدالسلام (رح) رښتيا ويلي، ځکه چې لوی خدای (ج) خپل پيغمبر ﷺ ته فرمايلي دي: ﴿كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ: فَأَمَّا الزُّبْدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً، وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمُكِّثُ فِي الْأَرْضِ﴾ (الرعد: ۱۷) يعنې لوی خدای دحق او باطل لپاره داسې مثال راوړي چې څگ باطل او بې گټې تيريري خو

هغه څه چې خلکو ته گټه ورسوي دځمکې پر مخ ودرېږي. خدای (ج) د حق دین چې دخپل پیغمبر په وسیله راواستاوه، په یقین سره یې هغه دخلکو لپاره په دنیا او آخرت کې دخیر او ښېگڼې منبع وگرځاوه. لکه چې اعلام یې وکړ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ (النساء: ۱۷۰) یعنې ای خلکو په تحقیق سره چې پیغمبر راغلې دې تاسو ته په حق (اسلام او قرآن) سره ستاسو د پروردگار له لوري. په بل ځای کې فرمایي: ﴿وَالَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ﴾ (الرعد: ۱) یعنې هغه څه چې ستا د پروردگار له لوري پرتا نازل شوي، حق دي. د سبا سوري په شپږم آیت کې بیا فرمایي: ﴿وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ﴾ یعنې هغه څه چې د پروردگار له لوري په تا نازل شوي، علما، باور لري چې هغه حق دي.

او ښایي امام نجم الدین طوفی حنبلي د «لا ضَرَرَ وَلَا ضَرَار» حدیث په شرح کې د موضوع حق په ډیره ښه وجه ادا کړی وي چې فرمایلي یې دي: «دا حدیث د مصالحو درعایت او د مفاسدو د نفی ثبوت ایجابوي». بیا یې ددې مطلب لپاره له قرآن او حدیثو څخه په څو تفصیلي دلیلونو سره استدلال کړی او وروسته یې دخپلې طریقي پر اساس ویلي دي: «مونږ په معاملو او هغو ته ورته کارونو کې مصلحت ته اعتبار ورکړ، نه په عبادتونو او هغو ته ورته کارونو کې. ځکه چې عبادتونه د شارع (د شریعت د څښتن) خاص حق دي او د شارع د حق پیژندنه د اندازې، څرنگوالي، زمان او مکان له پلوه ممکن ندي؛ مگر دا چې د شارع لخوا بیان او توضیح شي؛ او هغه وخت بنده دهغه په ادا کولو لاس پورې کړي. او دا دمکلفینو (حقوق العباد) د حقوقو برخلاف دي، ځکه حکمونه یې شرعي سیاست دي چې دهغوی د مصالحو لپاره وضع شوي دي. له همدې کبله ددوی مصالح دا اعتبار او اتکا وړ دي.»

اسلامي امت بلکې نور ملتونه هم پدې متفق دي (لکه څنګه چې امام شاطبي د «موافقاتو» په نامه خپل کتاب کې هم ورڅخه یادونه کړې) چې شریعت د پنځه گونو اړتیاوو د ساتنې لپاره چې عبارت دي له دین، نسل، نفس، مال او عقل څخه؛ وضع شوي دي.

او دا هماغه دانسان اساسي حقوق دي، او مونږ به انشاء الله په ډير كم فكر او سوچ سره پوه شو چې دهغو له جملې څخه د درنو ساتنه، چې هغه نفس، نسل او عقل وي، دروغتيا او سلامتيا له ساتنې پرته نه بشپړېږي. خود روغتيا ساتنه پخپله د دغو اساسي اړتياوو د ساتنې لپاره، لازمي خبره ده. دنورو اړتياوو او د ژوندانه د اساسي حاجتونو د پوره كيدو پرته چې هغه خواړه، څښاك، كور، كالي، خاوند يا ميرمن، د حمل او نقل وسايل، امنيت، تعليم او دلگښتونو منبع او مدرک دي، دروغتيا ساتنه ترسره كيدای نشي.

حضرت پيغمبر ﷺ روغتيا ته لمړئ درجه ارزښت ورکړئ او فرمايي: «**سلو الله المعافاة فانه لم يوت احد بعد اليقين خيراً من المعافاة**» يعنې له خپل خدای څخه روغتيا او سلامتيا وغواړئ ځکه چې هيچاته وروسته له ايمان نه تر روغتيا او سلامتيا غوره شئ ندئ ورکړ شوى. (داېن ماجه په روايت له ابى بکر څخه). او هم يې فرمايلي دي: «**إنه لا بأس بالفتى لمن اتقى والصحة لمن اتقى خير من الغنى**» يعنې شتمني هغه چاته چې پر هيز گاره وي بده نده خو روغتيا د پر هيز گاره لپاره تر شتمنۍ غوره ده. (دغه حديث ابن ماجه، حاکم او احمد له معاذ بن عبدالله بن خبيب له پلار څخه يې، له تره څخه يې روايت کړى).

همداراز يې فرمايلي دي: «**من أصبح منكم معافى فى جسده، آمناً فى سره عنده قوت يومه فكأنما حيزت له الدنيا**» يعنې هر څوک له تاسو څخه چې روغ ځان له خوږه راويښ شي، په خپله کورنۍ کې په امن وي او دوړخې روزي هم ولري داسې ده لکه ټوله دنيا چې يې په واک کې وي. (داېن ماجه په روايت له عبدالله بن محسن انصاری، له پلار څخه يې).

نو د حيرانتيا خبره نده که چيرې مونږ په کتاب الله او د نبی ﷺ سنتو کې زيات داسې نصوص پيدا کړو چې دانسان روغتيا ساتنه تضمين او تقويه کړي، او دغه سم او برابر حالت چې لوى خدای (ج) د پيدا ايښت په وخت کې ورکړئ دئ، وساتي. که چيرې د دغو نصوصو مفهوم ته څير او په غور سره ورته پام وکړو، او بيا وروسته هغه دانسان په لازمو او مناسبو افعالو کې په سمه توگه تطبيق کړو، په هغه صورت کې به پوه شو چې دروغتيا د فقهې په باب يو پنډ کتاب په واک کې لرو. پدې اساس چې شريعت هم ټاکلي

روغتيايي لارښوونې

د روغتيايي زده کړو لړۍ د ديني تعليماتو په رڼا کې

۴

د روغتيا فقه

ليکونکى

ډاکټر

محمد هېثم خياط

نړيواله روغتيايي اداره

د ختيځې مدیترانې لپاره سېمه اېز دفتر

روغتيايي لارښوونې

د روغتيايي زده کړو لړۍ د ديني تعليماتو په رڼا کې

د روغتيا فقه

ليکونکى

ډاکټر

محمد هېشم خياط

نړيواله روغتيايي اداره

د ختيځې مديترانې لپاره سيمه ايز دفتر

۱۹۹۶

- د کتاب نوم : دروغتیا فقه
- خپروونکئ : نړیواله روغتیا یی اداره، د ختیځې مدیریتانې لپاره سیمه ایز دفتر
- پښتو ژباړونکئ : پوهندوی ډاکټر بشیر نورمل
- کمپیوټر کونکئ : امام الدین
- تیراژ : ۲۰۰۰ ټوکه